



Кв 40



610066029

COBISS ©



УНИВ. БИБЛИОТЕКА

И. Бр. 66029



ПРЕДГОВОР

Ма да је Српска Синтакса госп. Новаковића добро и тачно израђена и као таква подесна за оне, који хоће да се науче правилном писању и добром познавању српскога језика, опет смо сматрали, да неће бити сувишно, ако и Синтакса госп. Буд-мани угледа света у преводу са талијанског. На ово смо били побуђени из ових разлога. Пре свега хтели смо упознати онај део љубитеља српске књижевности, којима није познат талијански је-зик, с једним од бољих дела нашега одличнога филолога, те да му се тако у неколико одужимо за многе поуке, које смо од њега примили најпре као ђаци а после као добри познаници, за тим нам је била намера да и овом књигом допринесемо што бо-љем познавању и што правилнијем писању нашега језика, јер као што ће се видети, књига је врло марљиво израђена, распоред грађе веома згодан, правила изложена у кратко али лако и раз-говетно, како треба за школе, и то на основу наших народних уметворина и најбољих писаца као Даничића, Вука, Његуша, Ми-лутиновића, Бранка, Гундулића, Палтомића и Ђорђића, те је она, како каже покојни Даничић у својој оцени (Рад југославенске академије, књига II), права добит за науку о нашој синтакси. Сем науке о падежима и о предлозима (Глава VI и VII), које су из-рађене по Даничићевој Српској Синтакси, сви су остали делови пишчев оригиналан рад, особиту пажњу заслужује оно што је казано о синтакси глагола и његових облика, ту су, као што се од себе разуме, само главне ствари, али свака је погођена са свим верно.

У преводу смо се држали тачно ориџинала, само што смо изоставили оне параграфе, у којима се упоређивао наш језик с талијанским, сматрајући их излишне за Србе, и што смо у почетку додали два параграфа, који служе као увод делу.

Ако ово дело буде добро примљено, намеравамо превести и први део, Етимологију српског језика од поменутог писца, која је исто тако добро израђена као и Синтакса.

На нову годину 1887.

у Нишу.

Преводилац.

У ТРЕЋЕМ ИЗДАЊУ



Приређујући треће издање *Будманове Српске Синтаксе* имали смо у виду све оне пријатељске примедбе, које је наш колега проф. Шевић учинио овој књизи предавајући по њој Српску Синтаксу у гимназији. Исто тако обазрели смо се у неколико и на примедбе, којима је проф. Дим. Милојевић пропратио *друго издање* ове књиге у „Наставнику“ за Април 1896. Кажемо само у неколико, јер његове примедбе односно *термина* и *техничких израза* као и оне о изради ове синтаксе изгледају колико неумесне и претеране толико може бити и инспирисане. Јер ко је год ову књигу имао у рукама и њоме се служио, тај је нашао у њој ону систематску сређеност и краткоћу и лакоћу излагања, на које се лако не наилази у нашим уџбеницима. А што смо ми, преводећи је, задржали латинску терминологију, то смо учинили једно с тога, што смо жељни били њоме упознати наше ученике без обзира, да ли *ће то бити тешко или лако наставницима*, друго, што ми ту књигу нисмо само наменили средњим школама у Србији, него и оним, које се нису оградиле, као ове наше, од осталих европских средњих школа кинеским зидом.

Све смо дакле те термине и у овом издању задржали, а поред тога нека смо правила изменили, неке примере и примедбе додали, неке опет избацили, штампарске погрешке исправили. И тако се надамо, да ће ова књига, о којој је Просветни Савет дао тако повољан суд, овако дотерана и поправљена допринети и даље усавршавању наше школске омладине у своме материнском језику.

Београд, на Илијин дан 1897.

Преводацац.

ГЛАВА I.

Одредба појединих делов реченице.

§ 1. Реченица је речима исказана мисао, помоћу личног глаголског облика.

Синтакса нас учи, како се употребљавају рећи и облици променљивих речи у реченици.

§ 2. Реченице су или *просте* као: *Сунце греје, Бог је добар*, или *сложене*. Ове последње састоје се из више простих реченица, које су спојене међу собом, као: *Ко много прети, онога се не бој! Кад ме питаш, право ћу ти казати*.

„3. Главни делови реченице јесу: *субјекат* (подмет) и *предикат* (прирок).

Субјекат је оно, о чему се нешто говори.

Предикат је оно, што се о субјекту казује, те може бити *глаголски*, ако је он глагол у неком одређеном облику, или *именски*, ако је он *спона* и име. *Спон* је обично помоћни глагол *бити*. (Види још § 6. 1-о).

Тако н. пр. у простим горе наведеним реченицама *сунце*, *Бог* јесу субјекти, *греје* и *добар* предикати; први је глаголски, други именски, а *је* је спона.

Прим. У неким реченицама субјекат није исказан или с тога, што се може познати из глаголског облика, као у реченицама: *жедан сам*, *стани*, или што није одређен, као код безличних глагола: *треба*, *грми*

*) Грчка реч *syn-taxis* значи спајање, сређивање.

**) *Subiectum* (*subicio*) значи: подметнуто, темељ (предмет говора); *prædicatum* од *præ-dicere*—исказати.



§ 4. Споредни делови реченице јесу : додаци (атрибут и апозиција), допуне (објекат и адвербијалне одредбе). Они служе, да објасне, одреде и допуне субјекат или предикат; тако н. пр. у реченицама : *Жарко сунце греје; очи господарева коња гоје; Дунавом илови лађа лагахна; свак се боји муке и невоље;* — жарко, господарева, лагахна су додаци субјекту; коња, дунавом, муке и невоље су допуне предикату.

§ 5. Као што се види из ових примера, глаголски предикати могу имати за допуну једну или више именица у разним падежима; н. пр. у акуз.: *коња*; у INSTR.: *Дунавом*; у GEN.: *муке, невоље*. Кад радња глаголова прелази директно на ове именице, онда се они зову *објекти (предмети)*, као што је у другом примеру § 4 *коња*.

§ 6. 1-о. Глаголи који значе *постати, звати се, чинити се, бити наменован, сматран, цењен, стати, нестати, доћи, долазити, падати, учинити се, створити се, градити се, променути се, поставити се, видети се, налазити се, јавити се, бројати се, вели се*, и т. д., служе као споне, те имају уза се именске предикате, као што су *девојка, крвав, баница, госпођа, чемерна* у примерима који следе : *А вила се начини девојка. Крвав коњиц до ушију дође. Да с' назовем баница госпођа. Чини ми се та вечера чемерна.*

2-о. На сличан начин глаголи, који значе *учинити, наменовати, звати, познавати, сматрати, ценити* и т. д. захтевају осим објекта још и предикат који се не тај објекат односи и који би могли назвати *зависним предикатом*. На пр.: *Честита бих њега учинио. Јер га кажу сувише јунака. Ставих стражу младу мому. Познам себе крива, Затекосмо га сиваћива.*)*

§ 7. Именице (биле оне субјекти, именски предикати или допуне именском предикату) имају за допуне у про-

*) Предикативни акузативи замењује се и са као: Сматрамо те као пријатеља.

стим реченицама *атрибут*, *апозицију* и *предикативни додатак*.

1-о. *Атрибут* се зове оно име, које назначује својство или каквоћу именице, коју он ближе одређује и она с њим представља једну мисао, тако су у примерима § 4 придеви: *жарко*, *господареве*, *лагахна* атрибути.

2-о. Кад именицу или заменицу ближе одређује друга именица, која се може њоме и заменити, то се зове *апозиција* н. пр.: *Где си сине, Страхинићу бане?* — Већ ћу заклат тебе *краљевића*.

3-е. *Предикатови додаци* су она имена, која не назначују својство или каквоћу урођену именици коју ближе одређују, већ једно *прелазно* или замишљено својство, или промену. Тако у примерима: *Ој Дунаве, тиха водо*, — што ти тако *мутна* течеш? *Болесна* је синоћ омркнула. Да се, јадна, за *зелен бор* ухватим, и он би се *зелен* осушио. Дотле с Милић *мртав* належао. Речи *мутна*, *болесна* и *мртав зелен* јесу предикативни додаци.

У првом примеру сем предикативног додатка *мутна* имамо и апозицију *тиха водо* и атрибут *тиха*.

ГЛАВА II.

Слагање делова реченице.

§ 8. Као што се види из примера наведених у претходној глави, предикат се обично слаже са субјектом и то ако је именски у роду, броју и падежу, (сем ако је именица), ако је глаголски, у броју и лицу. Тако се исто слаже с именицом атрибут и остали додаци, који се на њу односе (изузеци су обележени у §§ 12 и 13).

§ 9. Кад има више субјеката, имена и глаголи, што се с њима слажу стоје по правилу у множини; н. пр.: *Ватра и вода добре су слуге али зли господари*.

Али има много примера, из којих се може видети, да се предикат слаже и с оним субјектом, који му је најближи; н. пр.: *Те се диже сила и сватови. Милост и мир и љубав да вам се умножи. Прође лето и омара. Отац и мајка у грех паде, брат и сеја драга.*

§ 10. 1-о. Збирне именице захтевају, да су и глагол и имена, што се с њима слажу, у једнини.*) Пр.: *Цвеће је процвало. Оптече их она силна војска.*

2-о. Изузимају се именице: *браћа, господа, властела и деца*, па онда све збирне именице на *ад*. Ове хоће глагол у множини, али имена, што се с њима слажу, остају у једнини. Пр.: *Још су браћа сестри беседила. Господа се јесу завдила. Деца муче, ништа не говоре. Најбоље псето кад побегне, свх пашчад и најгора трче за њим.*

3-е. С облицима на *ма* код збирних именица на *ад* (т. ј. у дативу, аблативу и инструменталу множине) и атрибут стоји у множини, тако се н. пр. каже: *нашој доброј телади или нашим добрим теладма.*

§ 11. 1-о. Ако субјекат није име већ каква речца, или ма што друго о чем се нешто исказује, или ако је и какво име, па се о њему говори не с обзиром на његово значење, него на облик, предикат стоји у средњем роду; н. пр. *Кад једно зијевне, онда и другима дође да зијевну.* (Вук.) *Правилније је лажница и жлица и ожица него ложница.* *Salve* је било поздрав старих Римљана. Ово ти *р* није добро написано. *ѣ и њ писало се је пре* на крају многих речи.

2-о. То исто бива, када је субјекат неки глагол у инфиниту или кад је он цела реченица; н. пр.: *Ласно је говорити, али је тешко творити. Мило ми је, да сам вас нашао.*

§ 12. а). Именски предикат после глагола који значе: *постати, чинити се, бити наименсван* и т. д (§ 6. 1.) б)

*) По неки пут долази глагол и у множини. *На валите мобо моја под вече, Биће вама шугав јарац довече. У том муња муњу сустизала, гром ва громом проламаху небо.* Милићевић.

зависни предикат (§ 6. 2) и в) предикативни додатак (§ 7. 3) могу често, а особито ако су именице, стајати у инструменталу, место да се слажу у падежу с именицом, на коју се односе. Примери: а) Ко се *овцом* учини, курјаци га изједу. И назва се *Шћепаном малијем* (Његуш) б) Учини га дружба *старешином*. Туђу мајку *мајком* зовеш, — Туђег оца *оцем* зовеш. в) Свака је добра *девом*, но да је видимо *невом*. Скендербег је срца Обилића. — Ал умрије *тужним изгнанником* (Његуш) Поткуј и мене млади јуначе, — Нека бих *коњем* (као коњ) у гору текла. Клети Турци витезови — *Дететом* (као дете) га запленише.

§ 13. И уз глагол *бити* стоји именски предикат у инструменталу, но само онда, кад је он именица или лична заменица, те назначује неко прелазно стање, које није урођено субјекту. Примери: Цар ти бејаш док *девојком* бејаш. Ласно је покрај чаша *јунаком* бити. Да сам *тобом* ја бих друкчије радио.

ГЛАВА III.

Синтакса именица и придева

§ 14. 1-о. Знамо из етимологије, да неке именице немају множине, као *човек, брат, господин, властелин, дете, теле*, и т. д.; то је исто и код неких именица, које значе материју и код мислених и збирних именица као *злато, ишеница, доброта, глад, браћа, цвеће*. Те се именнице зову *singularia tantum*.

2-о. Многе именице немају једине и употребљавају се само у моожини, оне се зову *pluralia tantum* као н. пр.: *мождани, Духови, влашићи, Млеци, Карловци, клешта, кола, недра, носила, уста, врата, гаће, гусле, мекиње, кучине, виле, вилице, ножице, прси, груди, десни, јасли или јасле* и т. д.

§ 15. Множина се неких именица може заменити збирном именицом с наставком *је*; н. пр.: место *робови* и *дрва* може се казати: *робље*, *дрвље*. То бива понајвише код именица на *ен* и код оних, што назначују биљке или делове какве биљке; н. пр.: *камење*, *кремење*, *грумење*, *прстење*, *јаворје*, *орашје*, *дубље*, *грабље*, *лозје*, *цвеће*, *пруће*, *трње*, *корење*, *влаће*, *снопље*. Разлика је између правилне множине и збирних именица у значењу ова: множином се истичу појединци, збирном именицом целина; тако н. пр.: *гробови* и *гробље*.

§ 16. Именице на *а*, које значе мушка лица, у једнини су мушког а у множини женског рода. Али су у појезији понекад у једнини женског, а по неки пут у множини мушког рода. Н. пр.: Слуга *моја* Облачићу Раде. Вук пише *два заседе* и *две заседе* (заседа = гост, који на свадби има за трпезом друго место); у народним песмама: *Дугоше се сва три младожење*.

§ 17. У појезији по некада две именице, које стоје једна до друге у атрибуту сматрају се као једна реч, па се онда прва не мења. Н. пр.: Српски *цар-Стјепане*. Оде књига *Сријем-земљи* равној. У овим примерима стоји *цар* и *Сријем* место *царе* и *Сријему*.

§ 18. Српски језик нема као грчки, немачки и т. д. члана, већ се одређени члан (грч. *ὁ, ἡ, τὸ*, нем. *der, die, das*) замењује обликом придева. С тога предикат у реченици, ако је придев, мора увек стајати у неодређеном облику, а само не онда, кад придев *нема тога облика*. Тако се каже: Бог је *добар*; али: Вук је *дивљи* с тога, што *дивљи* нема одређеног облика.

2-о. Уза заменицу придев налази се увек у одређеном облику н. пр.: Ова *млада* невеста; мога *доброга* пријатеља. А кад Комнен у планину дође ка ономе *зеленом* језеру.

3-е. Уз именицу долази придев у неодређеном облику, кад се нешто у опште каже, што вреди за свики случај: Дрш' се *нова* пута и *стара* пријатеља; јер *новог* пута и *старог* пријатеља, значило би неког познатог пријатеља, о коме је већ била реч. С ког си млада срећу изгубила? Ил са себе, ил' са своје мајке, ил' са свог *стара* родитеља? — — А *красну* је песму започео и т. д.

§ 19. 1-о. Кад уз именицу нема придева, а ипак се жели назначити неодређеност, онда се употребљава заменица *некакав* или *некани* н. пр.: У *некаком* селу (нар. прип.) Отиде к *некакоме* ковачу (нар. прип.)

2-о. Народ и писци служе се данас и бројем *један* као Немци и Французи: Био *један* цар (нар. пр.). Но бе-
јаше *један* стари дервиш. Дође пред *једну* пећину, из које изиђе мећед (нар. пр.)

§ 20. Придеви се могу кад-кад употребити као именице и имају у томе случају одређени облик н. пр.: *Слепи*, *женска*, *печено*, *слатко*, *наши стари*, и т. д. место *слепац*, *жена*, *печење*. Присвојни придеви с наставком *ски-а-о*, који су изведени од имена народа, кад су у женском роду назначују земље, покрајине, пределе, па и вароши; н. пр. *Француска*, *Хрватска*, *Турска*, *Маџарска*.

§ 21. Кад је у реченици *придев* у *првом* или *другом* степену поређења (компаративу или суперлативу), дође за њим предмет, с којим се прави поређење: 1-о. у генитиву с предлогом *од* н. пр.: *Шире* је *небо од мора*, — *Дуже* је *море од поља*, — *Брже* су *очи од коња*, — *Слађи* је *шећер од меда*.

2-о. Место предлога *од* са генитивом долази *него* или *но*, н. пр.: *Стидње* момче *нег'* девојче. Боља је мршава по-
годба *него* претила правда.

3-е. Често код старих писаца, ређе код млађих стоји сам генитив без предлога:

Јашу коње *ветра* брже (Гундулић).

У облаку *сунца* бјељем (Палмотић).

4-о. Кад се поређују два придева, који се односе на исту именицу, онда се а) или употребљава прилог *већма* или *више*. . . *него*: Овај је човек *више* срећан *него* паметан. Поље *већма* дуго *него* широко; или се оба придева метну у компаратив: Овај је човек *срећнији него паметнији*. Поље *дуже* *него* *шире*.

5-о. Други степен поређења хоће за собом генитив с предлогом *од*. Пр.: Сад ми је јагњешце — *од* свих оваца најбоље. Најнесрећнији смо *од* свију људи (Вук).

ГЛАВА IV.

Синтакса заменица

§ 22. 1-о. Кратки облици личних заменица употребљавају се сваки пут, кад на заменицу не пада сила говора; н. пр.: Дао сам *ти*; али: дао сам *теби* а не *њему*. Видим *га*; али: видим и *њега* и *њу*.

2-о. Пунџ облици стоје, кад је заменица у почетку и на крају реченице: Шта ће то *мени*? — *Мени* каже Јова да....

3-е. Кратки облици акузатива *ме*, *те*, *се*, *њ* могу се употребљавати после предлога; н. пр.: *Није за ме* твоја царевина. *Свезана га пред-а-њ* изведоше. Остали падежи после предлога задржавају потпун облик н. пр.: од *мене* к *мени*.

Примедба. Ако у реченици није изостављен субјекат, не може доћи краћи облик на крају реченице. Видим *га*, али: Ја видим *њега*.

§ 23. Повратна заменица *себе* *себи* и т. д. и присвојна *сеој*, *своја*, *своје* узимају се увек не само за 3-е лице него и место 1-ог и 2-ог у оба броја, када се односе на субјекат реченице н. пр.: Ја тебе избавих а *себе* изгубих (Нар. прип.). *Себи* ореш, *себи* сејеш, *себи* влачиш, *себи* ћеш и жнети. А што сте *се* поплашили људи? Твога дору водим *своме* двору. Јер ћеш *своју* изгубити главу. Већ што ћемо од живота *свога*? Нек се *свога* боје старешине.

§ 24. Односна заменица *који, -ја-је*, у коме му драго роду, броју и падежу, замењује се односном заменицом *што*, која се не мења, али за то прима у свим падежима, само не у првом, уза се и личну заменицу за 3-е лице у оном облику, у коме би морала стојати односна заменица. Примери (из Даничића): Човек, *што* (место *који*) је био у нас. Подај оним људима *што* [који] стоје на пољу. Жена *што* смо је видели [место *коју* смо видели]. Човек *што* смо код њега [место код *кога*] ноћили. Дете *што* смо га (место *које* смо) данас видели. Човек *што* смо дошли с њим (с *којим* смо дошли). Књига *што* се из ње учи (или из *које* се учи), Перо *што* се њим пише (или *којим* се пише).

Примедба. Кад је говор о стварним именицама, може се изоставити лична заменица 3-ег лица у акузативу и инструменталу. Прим.: Нож *што* (који) смо данас купили. Ово је хлеб, *што* вам (га) Господ даје да једете. Лопата, *што* (или којом) се (њом) жито веје.

§ 25. Упитне заменице могу стајати место неодређених; у таком случају *ко* значи *неко*, *што*—*нешто*, *какав*—*некакав* и т. д. Прим.: Он је нашао себи девојку (такву) *какву* свака земља нема. Ми ћемо њима казати (онога), на *ка* смо се подигли. Запита, еда ли има *што* за јело (нар. прип.). Имаш ли, мајко, *какав* знак од мојих сестара? (нар. прип.). Имаш ли *које* перо? Дај ми *коју* књигу на *који* дан.

§. 26. 1-о. Неке заменице у средњем роду значе количину, те захтевају предмет, који одређују, у генитиву. Ове су заменице *што год*—*ма колико*; *нешто*—*неколико*, *ово*, *оно*, *то*—*ову*, *ону*, *ту* *количину*; н. пр.: *Што* је који робља задобио. *Што год* има у Сењи јунака. Он с *оно* своје војске *што* је могао извести из шанчева изиђе пред Турке (Вук).

2-о. *Нешто*, *ово*, *оно* и *то* употребљавају се на исти начин у неким случајевима, не толико да изразе количину.

колико да се њима искаже шала, пронија, презирање; н. пр.: И ја имам *нешто буздована*. Дај ми мало хлеба, да поједем ово *сира*.

ГЛАВА V.

Синтакса бројева.

§ 27. Познато је, да број *један* има и множину и то онда, кад стоји у опреци са *други*, у том броју служи такође као неодређени члан уз именице *pluralia tantum*; н. пр.: *Једни* пођоше, *други* дођоше. Онђе нађе *једне* велике и богате дворе (нар. прип.). *Једне* жању, друге снопље вежу; *једни* двори, *једне* гусле, *једна* кола.

§ 28. Бројеви *два* (оба, обадва), *три*, *четири*, и неодређена заменица *неколики-а-о* (кад је више од пет каже се само *неколико*) кад су у номинативу, шаљу глагол у множину, а имена што се с њима слажу, у двојину н. пр.: *Два су бора* напоредо *расла*. *Сва* четири ситне књиге *пишу*. Обишао сам *неколико градова* — села; (неколико градова села.) Купио сам *неколике књиге* (неколико књига.)

§ 29. Прости бројеви од *пет* па на даље, збирни бројеви средњег рода као: *двоје*, *троје* и т. д., неодређени бројеви (сем многи-ге-га), захтевају предикат у једнини, био он глаголски или именски, а овај последњи (придев) *још*, у средњем роду. Именице од њих зависне стоје у генитиву множине. Прим.: *Устало је* тридесет момака. А кад *прошло* девет година. На њему је рана *седамнаест*. *Пошетало је* пет девојака. Ев' остаде *двоје* сирочади. Обоје се деце *посветило*. Нас је мало а много је *Мађара*.

§ 30. Са збирним бројевима женскога рода на *ица* долазе именице, које они одређују, у генитив множине, глаголски предикат у множину, именски предикат и атрибути у једнину женског рода (више пута и у множину).

Прим.: Друга су двојица дошла. Па су ова тројица била отишла, да га отму.

Примедба. Више пута после збирних бројева на ица долази именски предикат и атрибути у множину, па се онда слажу у роду с именицом, која зависи од броја н пр.: Ова су петорица ученика најмарљивији, те ће с тога и бити награђени.

§ 31. 1-о. Кад су ови бројеви сами, онда назначују, два-три човека и т. д. А могу се употребљавати и са генитивом множине н. пр.: тројица *младића*, четворица *људи*, петорица *Турака*, осморица *краљева*.

2-о. Исти бројеви могу долазити, кад треба, и с именицама животиња мушкога рода, н. пр.: Подај оној двојци *воллова*, нека лижу соли (Вук).

3-е. У свим овим случајевима могу се употребљавати и прости бројеви; н. пр.: *три* *младића*, *четири* *човека*, *пет* *Турака*, *осам* *краљева* и т. д.

§ 32. Збирни бројеви средњег рода двоје, троје, четворо и т. д. употребљавају се: 1-о са збирним именицама женскога рода, са деминутивима на *ац* и *ић*, који замењују именице лица или животиња средњег рода, н. пр.: *двоје деце*, *четворо телади*, *десеторо Арапчади*, *тријесторо чељади*, *троје јагањаца*, *петоро пилића* (ген. *двога деце*, *четворица телади*, дат. *двома деце*).

Примедба. Са деминутивима на *ац* и *ић* могу се узети *увек* прости бројеви; н. пр.: *три јагањаца*, *пет пилића*. С именицама средњег рода долазе само прва четири проста броја; тако се може казати: *два детета*, *четири телета*, али не *десет врапчади*, *тријест чељади*, *десет телета*.

2-о. Кад се говори о лицима разнога рода; н. пр.: *Двоје* ми се драго миловало — *Јово мсмче* и *Мара девојка*. *Нас* је *петоро*. Треба запамтити изразе *нама* [вама, њима] *двама*, *трима*, *четворма* и т. д. (људи или жена).

3-е. Да се назначи, у колико је делова раздељена, сломљена, скрхана и т. д. каква ствар: Раздели царство у *двоје*. Бојно копље сломи на *четворо*.

§ 33. Бројни придеви *двоји, троји, четвори*, употребљавају се:

1-о. С именицама, које немају једнине н. пр.: *двоје усле, четворе вилице, троја врата, седмора кола* и т. д.

2-о. С именицама, које имају једнине али чија се множина сматра за збирну целину н. пр.: *четворе чизме*, значи 4 пара чизама, док *четири чизме* значе само, да их има свега четири; *петоре рукавице, троји зуби* (три низа зуба), *двоји сватови, двоје додоле, петори ошаници* и т. д.

§ 34. Вредно је приметити, да се код бројева, речи које од њих зависе, управљају увек према последњем броју; тако ће се рећи: *дошла су двадесет и два човека*, дошло је двадесет и пет људи, шесет и осморо деце.

ГЛАВА VI.

Употреба падежа

САМОСТАЛНИ ПАДЕЖИ.

Номинатив

У номинативу стоји, као што је познато, субјекат и предикат*). Овај падеж долази још:

1-о. Кад треба назначити тачан облик једне именице или тачно обележје једнога назива, као у овим и њима сличним изразима: Ове Влахе народ зове *Каравласи*, а земљу њихову *Каравлашка* (Вук). Бестија овде значи *људ човек* (Вук).**)

2-о. После речца *ево, ето, ено*, ма да је уз ове чешћа употреба генитива; н. пр.: *Ево теби везена кошуља. Ево цар ваш* (Вук).

3-е. У неким заклетвама, као: *Бог и душа. Божја вјера*. И у овом случају долази чешће генитив.

*) Сан је лажа, а бог је истина. Рука поста здрава. Крвав коњиц до ушију дође. Ти се видиш јунак.

**) Лепа им је имена надела. Једном Предраг, а другом Неваде. (Често наде вок. место нсм.)

4-о. Употребљава се и место вокатива : *Иди, мој соколак* (говоре дјеци, кад их куда шаљу) (Вук).

Вокатив.

§ 37. Овај се падеж употребљава, кад се ко зове или призивље или опомиње, или када од радости, од жалости или од чуђења ускликнемо *Сине Марко*, моје чедо драго! *Мили Боже*, на свему ти хвала !

§ 38. У појезији, да се добије слог више, употребљава се овај падеж место номинатива у субјекту и у предикату; н. пр.: Начини се *црни Арапине*. А Виде је *красан пријатељу*. Узе књигу *Краљевићу Марко*. Кад то зачу *Вукашине Краљу*.

ЗАВИСНИ ПАДЕЖИ

Акузатив.

§ 39. У акузативу стоји предмет (објекат) реченице т. ј. лице или ствар, на коју се *директно* односи радња прелазних глагола.

Тај објекат 1-о: може постати из саме радње; н. пр. у изразима: копати *јаму*, градити *кућу*, писати *књигу*. Пригода чини *лицежа*. На образу *рану* отворио.

2-о. Или је био пре радње глаголске; н. пр.: Копати *земљу*; отворити *врата*; плести *косу*; исповедати *грех*. Два лоша избише *Милоша*. *Кога* ваља молити, не ваља га *срдити*.

§ 40. Међу објекте прве врсте спадају тако звани *сродни акузативи*, који су постали из саме глаголске основе. Они се употребљавају обично у појезији, да се *оснажи радња, глаголом исказана*, такови су: *бој бити, лов ловити, везак вести, играти игру, рат ратовати, војску војевати, скок скакати, век вековати, лето летовати, зиму зимовати*,

*) Ови се објекти називају и унутрашњи или сувишни, унутрашњим, јер се већ у самом предикату садрже, а сувишним, јер је реченица и без њега јасна. Ако овакав објекат има уза се додатак не може се изоставити.

и т. д. *Жетву желе* три јетрве. Бој не бије свијетло ору-
жје, већ бој бије срце од јунака. *Вечераше* господску
вечеру.

§ 41. Неки непрелазни глаголи мењају смисао те по-
стају прелазни и захтевају акузатив; такови су; *ићи, доћи*,
допасти, запасти, кад значе *пасти у део, припадати*; н. пр.:
Та *Матију дође* срећа (Палмотић). Но ови глаголи слажу
се и с дативом, н. пр.: *Што је* чије, и *што коме иде*
(Његуш). Ред *дошао* *прошеној* девојци. *Запало* му да
чини што хоће. *Запало* *циганину* царство, па обесио
свога оца.

На исти начин захтевају акузатив објекта и глаголи
проћи, мимоићи и *минути*, у значењу *престати*; н. пр.:
Сад играј, да те *глад* *прође*. Да ме *мимоиђе* чаша ова
(Вук). Да *ме* жива моја жеља *мине*.

2-го. *Стати* и *стајати*, кад значе *коштати, западати*:
Стале су ме пушке десет кеса (дијалек. црног.); и *прес-*
тити у изразу: Бог да му *душу* прости!

3-е Неки глаголи којима се изражава какво неприја-
тно физично или морално осећање, као што су *болети, жу-*
љити, тиштати, свербити, мрзити; н. пр.: *Боли* ме глава.
Жуље ме чизме. *Жуљи* га да плати. Свак се чеше, где га
сверби. *Кога* се *мрзи* љубити, каже *боле* *ме* уста.

§ 42. После именица *страх, срам, стид, брига, туга,*
воља, жеља, зазор; н. пр.: *Страх* га од страшне смрти
није (Гунд.). *Стид* је мене у очи гледати, — А камо ли
с тобом говорити. Колико те год *воља* (Његуш). *Зазор*
мене у те погледати.

§ 43. У *песмама* неки непрелазни глаголи постају
узрочни не мењајући облика, па онда као прелазни захте-
вају акузатив: *Седе* њега за софру готову. Један витез
коња шеће (Гунд.). *Рани* коња Радивоје.

§ 44. Ишту акузатив и глаголи сложени речцом *над*,
кад значе *превазилазити некога у нечем*, па ма они били
переклом непрелазни; н. пр.: *Дјевојка надмудрила* Марка

(Вук). Који *кога надлаже*, онај нека носи сву погачу (нар. прип.).

§ 45. Треба запамтити ове изразе: *поменути кога*; *честитати коме што*; *пунити злато по бијелу платну* (нар. пес.); *набрала је недра и рукаве*; *требовати што*.

§ 46. Глаголи *молити*, *питати*, *слушати*, захтевају два акузатива, лица и ствари, кад ову последњу представља заменица средњег рода; н. пр.: *То те молим. Што те питам право да ми кажеш. Него ово мене послушајте. У акузатив иду и друге речи, које служе место заменица средњег рода; н. пр.: Ја ћу вас упитати једну ријеч* (Вук).

Други глаголи са два акузатива види § 9. 2-о.

§ 47. Заменица средњег рода или њој слична долази у акузитив и са другим глаголима у овим и њима сличним изразима: *Шта ће наше робље робовати. Да то њој помажу другарице. Које јаде дангубите, људи?* (Његуш).

§ 48. Овај падеж захтевају придеви: *дужан* и *волиј* (волети); н. пр.: *Остаде му дужан два новца* (нар. прип.). *Ја бих драгог најволија*.

§ 49. Акузативом се исказује *мера* после глагола или придева, који значе какво пружање у простору, какву тежину, вредност, цену; н. пр.: *вреди, ваља, тежи, важи, висок, широк, дебео, дуг, тежак, вредан* и т. д. *Камен око три аршина висок, један аршин широк и једну пед дебео* (Вук). *Тежи једну оку. Дао бих му двије пушке мале, — Што ваљају стотину дуката. Чудне пушке, ваља мушку главу*.

§ 50 1-о. Исто се тако акузативом неке именице, која назначује време, казује трајање какве радње (непрекидно време); н. пр.: *Служи мене и трећу годину. Два славуја сву ноћ припеваше*.

2-о. У акузативу стоји и време, у које се свршила радња, без означавања трајања те радње: н. пр.: *Седми данак у Млетке стигоше. Боље се једаниут заплакати него сто пута уздахнути*.

§ 51. Мера (особито кад се количина тачно не одређује) може стајати у акузативу и онда кад је:

1-о. Она субјекат реченице; и тада се сматра за облик, који се не мења, те предикат дође у средњи род; н. пр.: Није прошло ни *недељу* дана. Било му је *стотину* година. *Половину* нестало му друштва.

2-о. Кад долази с каквим предлогом, који не иде с акузативом; н. пр.: Свако пуце од *литру* злата. После *мјесеца* дана (Ђукић). *Преко дан; преко ноћ*.

§ 52. Сем тога долази акузатив: 1-во, после речца *на, нај, нате, дај* н. пр.: *На* ти сабљу драги господару! *На*, давојко, *копрену* од злата.

2-о. У поздравима као: *Лаку ноћ! Добре ходе!**)

§ 53. Најпосле реч *страна* иде с акузативом после предлога *с* у овим и њима сличним изразима: *С ову страну, с ону страну, с горњу, с доњу страну*, ма да се може сасвим правилно узети и генитив: *с ове стране* и т. д.

Генитив.

§ 54. Генитив на првом месту значи чије је што. То је тако зван *присвојни генитив*. Н. пр.: Виноград је *Љутице Богдана*. Лепота *младе моме*. Ово је рука *нашега Дамјана*. Ја сам кћерца *цара честитог*, — А сестрица *наше Босанскога*. *Свега села* овце а кнежево звонце.

§ 55. Но ако је власник (ималац) једно или више лица, исказан само именицом без додатака и споредних реченица, онда се место генитива те именице употребљава придев, који се слаже у роду, броју и падују с именицом, од које зависи, и то на овај начин:

1-о. Ако је име поседника у једнини, и он је лична или заједничка именица, употребљавају се *присвојни при-*

*) Слични поздрав долазе кад-кад и у номинатив, јер се онда подразумева општа глагола бити; н. пр.: Божја помоћ (т. ј. била с вама). Чегде се не зна, да ли је номинатив или акузатив н. пр. добро јутро! срећан пут!

деви на *ов*, *ев* и *јев* и *ин*; тако н. пр.: *Стојанова* љубав; *девојчиној* руци, *јунаково* срце*).

2-о. Ако је име власника у множини, или у једнини али неодређено (т. ј. које се не познаје) онда се место њега узимају присвојни придеви на *ски*; н. пр.: *јуначко* срце (срце јунака или ма ког јунака)! *девојачкој* руци (руци какве девојке или девојака). Но налази се некада и генитив плурала: срце *јуначка*; руци *девојака***).

3-е. Ако власника представља лична заменица или упитна заменица *ко*, или од ове изведена неодређена заменица *свак*, *неко* и т. д. онда стоје присвојне заменице, које њима одговарају: *мој*, *твој* и т. д. *чији*, *свачији*, *нечији*: *Чији* (место *кога*) је то пешир? — *Мој*.

§ 56. Кад власник није лице већ животиња или ствар, и њега представља само једна именица и то неодређена или именица у множини, онда се употребљавају присвојни придеви на *ски*, *ни*, *ји*, *ији* н. пр.: *коњски* реп, (место: реп коња или неког коња) *говеђе* месо, *градска* врата, *ашенично* зрно, *тичија* крила, *медвеђа* кожа, *јелењи* рог.

§ 57. Код животиња у једнини (одређених и неодређених) и биљака долазе придеви на *ов* и *ин*; н. пр.: *Очи соколове*, *борово* лишће (лишће бора, или лишће неког познатог бора), *јелове* гране.

§ 58. Мора доћи генитив, а не присвојни придев:

1-о. Кад је власник име, које се мења по заменичној промени н. пр.: *Ал' драгога* двори затворени. Од храбрене Крунославе — *Хоревскога* вјеренице (Гунд). Његова болест, *другога* здравље. *Чија* села, *онога* и царство.

2-о. Кад уз име власника стоји какав додатак или споредна реченица н. пр.: За здравље *свију нас*! Име *Кра*

*) Патронимика и презимена на *ић* стоје по некад у генитиву, место да се употреби присвојни придев; н. пр.: *Атлагића* љуба; кула *Ђуришића*. Исто тако кад-кад и именица Бог; н. пр. у име Бога.

**) Ови придеви особито у појезији, стоје место *оних* на *св*, *ев* и *ин*; н. пр. *девојачка* мајка, значи често мајка девојке (познате); *син* човечији (Вук) *син* човека. То бива увек с именицом Бог, јер је *ић* придев божији; н. пр. *син* божји; *божија* реч.

љевића Марка. Смрт мајке Југовића. Ово ј' књига Аге од Рибника. Ријеч, што чујете, није моја, него *оца, који ме посла* (Вук).

3-е. Кад има више речи, којима се исказује својина н. пр.: У име *оца и сина и светог духа*.*)

§ 59 После мислених именица које значе радњу, те су изведене од глагола, долази генитив оних именица, које би после тога глагола стајале у неком зависном падежу (*објективни генитив*); н. пр.: На просидби *лијепе девојке* (просити девојку). А за љубав *Доре, сестре твоје* (љубити кога). Све од *страха малог Радојице* (страшити се кога). За над *вјечнога живота* (надати се чему) (Вук). Господар мој узимље од мене управљање *куће* (управљати чиме).

§ 60. И место овог генитива могу се употребљавати присвојни придеви, исто као место присвојног генитива; н. пр.: Служба *божија*; без питања *султанова* (Његуш); лаже од страха *турскога* (Милутиновић).

§ 61. Именица с придевом, стоји у генитиву, кад се њома назначује својство или каквоћа некога предмета (*генитив каквоће*).

1-о. Својство или каквоћа може бити урођена субјекту и служи му као *обележје*; н. пр.: Би ови *младић лица мила* — И *погледа слатка и блага* (Гунд). Мара *бијелог врата*. Момче *црна ока*. Брат је *мио, које вере* био. *Зле је клетве а добре молитве*.

2-о. Каквоћа може припадати предмету само услед радње, коју реченица изражава, и служити за неко стање, које није трајно н. пр.: Изићи ћу *млада гологлава*. — *Гологлава косе расилетене*. Они воде *Личког Мустај-бега* — *савезаних руку* наопако.

§ 62. Овим се падежом означаује у појезији материја, од које је направљен какав предмет (*ген. материјални*) али

*) И у овом се случају нађу по некад присвојни придеви; н. пр. Бог Аврамов, Исаков и Јаковљев. (Вук).

онда уз именицу, што је у генитиву, мора стајати придев*); н. пр: Дај ми, секо, *клобук свиле беле* — И вретено *дрва шимширова*.

§ 63. Кад се неки предмет мери, дели и т. д. име, које показује тај предмет долази у генитив (*генитив партитивни*); ако зависи: *мита се мери — од четири ме*

1-о. Од именица, које значе меру више или мање одређену; н. пр.: *Литра злата, аршин платна, товар ишенице, комад хлеба, каи воде, чаша вина, јато итица, дан хода, месец дана, година дана* и т. д.

2-о. Од простих бројева даље од четири, од збирних бројева, од неодређених бројева (§§ 29, 30) и од заменица, што стоје место неодређених бројева (§ 25) н. пр.: *Што је руха на мени је, што је круха у мени је. Нас двојица. Нас троје.*

§ 64. *Партитивни генитив* долази још кад се њим одређује неодређена количина и тада је а) именица, која назначује количину, директан предмет реченице; н. пр.: *Вино пије, ко има новаца. Па седоше аге вечерати — Сира, хлеба, ракије и вина, — И дебела меса овнујскога;*

б) или је она субјекат реченице и стоји у генитиву с глаголима, који значе *бити, налазити се, требати* и са повратним глаголима, који *служе као безлични*; предикат иде онда у сингулар средњег рода; н. пр.: *Кад је масла није брашна. Где је века има и лека. Тамо има гора Романија, — И у њој кошута и јелена. Такових људи треба народу. Може бити да би се нашло и сланих извора (Вук). Премакло ми се новаца, жита.*

§ 65. Треба запамтити и ове сличне изразе, где се *генитив партитивни* налази у сингулару: *Да је игђе брата у свијету — Да пожали (Његуш). Док је мене и на мени*

*) Ретка је сама именица, н. пр. На глави јој звијезда коло (Пал.

главе. Од како је свијета није чувено, да ко отвори очи рођеном слијенцу (Вук). Дуго ти се име спомињало — До-кле текло сунца и месеца.

§ 66. Употреба *генитива партитивног* особито је уобичајена у негативним реченицама. У овима: 1-о. Објекат може доћи увек у генитив па и онда, кад се говори о одређеној особи или ствари; н. пр. *Мајке* немам а *сестрице* немам. Не да *ока* отворити. Ти не љуби *Мериме девојке!* Не мут' воде незнани јуначе.

2-о. Субјекат долази у генитив после *не бити*, кад овај глагол значи *не постојати*, и тако исто после глагола *немати*; н. пр.: Није онде *вука*, за којим пси не лају. Да *лешига* неће бит *јунака* — Од Максима од сина мојега. Ко се од људи крије, боље да га није. Од зле ђуди нема *већега зла* на свету. Ни у мене нема више *блага*. *Хлеба* теби премањкати неће.

§ 67. Придеви што иду с генитивом јесу 1-о. Они који назначују изобиље као што су: пун, сит и т. д. и оскудицу као: празан, гладан, жедан, жељан. — Љубав је *пуна* и *једа* и *меда*. Вук не вије што је *меса гладан*. *Жедан* ти коњиц *водице*. Ми смо *жељни добријех глосова*. (Његуш)

2-о. Они, којима се казује вредност, заслуга и т. д. као што су достојан, вредан, врстан и т. д. н. пр.: Радин је *достојан своје плате* (Вук). Лице јој *вредно Цариграда*.

§ 68. После глагола који су сложени предлогом *на*, и значе једну доста обилато извршену радњу, иду у генитив оне именице, које би стајале у акузативу, кад не би глагол био сложен; тако се каже: *налити суд воде*; *најести се хлеба* (лити воду, јести хлеб). Иди Марко *нашиј* ми се вина. Ко се *чуда не нагледа*, тај се Бога не *нахвали*.

§ 69. Исти падеж долази још и ~~у глаголима~~ *у глаголима*:

1-о. Непрелазнима: *огладнети* и *ожеднети* н. пр.: Ја нисам *ожеднео вина*.

Доћи, пасти, с генитивом руке, шаке, и т. д. н. пр.: Јер ако му гдегод *руке* дођем;

доћи главе, значи *савладати, ухватити некога*; н. пр.: Бан *дође* тако *главе* аждаји (нар. прип.); *допасти, запасти*; н. пр.: Кад *западох* роиства у веку. Грдних сам *рана допаноу*.

Вредити, стати, могу ићи и с акузативом и с генитивом: *вреди царев град, или царева града*.

2-о. Прелазнима: који значе *лишити* кога чега као: *избавити, опростити, лишити, ослободити, курталмисати*, н. пр.: Да *ме избавиш* муке и смрти (Борђић); даље *гледати, чувати*; као *чувати, сачувати, сакхранити, уклонити*, и т. д.; н. пр.: *Сачувај ме, Боже, беде невиновне*;

опоменути, споменути, побеседити; н. пр.: Опомињући их *очине заклетве* (нар. прип.):

3-е. Повратнима; а) са свима онима, што су постали од прелазних, наведених у претходном броју, као: *избавити се, опоменути се, сачувати се*; овима се придружују и *отрести се, одужити се, проћи се, махнути се, оканити се, оставити се* и т. д. н. пр.: Тако ћеш се *одужити дуга*. Прођите се *овијех људи* (Вук). Махни се ти *тога посла*. У том се Турчин *пушке* досетио. Па се каје, *сјетила се душе* (Његуш).

в), затим; *одрећи се, одметнути се*; н. пр.: Ко се одрече *мене* пред *људима* *одрећи* ћу се и ја *њега* пред оцем својим (Вук);

г), *бојати се, страшити се, плашити се, преиести се, стидети се, срамити се, којати се*. Прим.: Ко се *Бога* не боји и *људи* не стиди, бежи од *њега*;

д) *играти се*. Те се играју *игре* свакојаке. — После глагола *примити се, држати се, дохватити се, машити се, латити се, дотаћи се, тицати се, додети се, додирнути се, дочепати се, зжелети се, ужелети се*, и с другим сличним, који су постали повратни, а задржали значење активног глагола, именице, што би ишле у акузатив, кад би ти глаголи били у активном облику, иду за овима у ге-

нитив; н. п. . Тако се Карађорђе прими старјешинства (Вук) (место прими старјошинство). Држ' се нова пута а стара пријатеља. Латити се посла. Чиста се злата рђа не хвата. Дотаче се халбине његове (Вук). Што се тиче мене самога (Вук). Не би ли се добавио друга. Кад се сестре брата поужеле.

§ 70. Време, доба, кад се десио неки догађај исказује се генитивом, ма да је и акузатив врло често у обичају; (*генитив времена*) н. пр.: Бог не плаћа сваке суботе. Кад Турци дођу те јесени на Мораву (Вук).

У генитиву обично долазе датуми; н. пр.: Једанаестог јануара, првога марта.

§ 71. Предмет, којим се ко заклиње, иде у генитив; н. пр.: Нисам мајко, живота ми мога.

У оваквим изразима долазе често уз генитив изрази: *тако ми*, ако је заклетва, *тако ти*, ако је преклињање: *Тако ми вида очињег!* *А тако ти младости твоје?*

§ 72. 1-о. Генитив се употребљава и за усклике; н. пр.: Боже мили, *чуда великога!* *Добра коња а лош јунака!*

2-о. Уз овај генитив долазе више пута глаголи, који значе *видети*, *чути*, *дивити се* и т. д: Но да видиш *чуда великога*.

§ 73. 1-о. После речца *ну*, *нуто*, *гле*, *ево*, *ето*, *ено*, *на*, *нај* стоји генитив; н. пр.: *Ево ме*; *ево нас*. Ако с' глдан ето *ђаконије*. — Ако с' жедан ето *вина хладна*. И нај теби *мога џеввердана*. *Ево мене* и *ево вам рата* с Турцима.

2-о. Исти падеж, долази после речце *нект*, кад ова значи *нек буде!* *није ми стало!* и слично; н. пр.: *Ето ти брата*, иди с њим — Нека ми *брата нећу* с њим. Нека је; нек се удаје!

§ 74. У проклињању долази као *плеоназам* генитив једнине заменице за 3-е лице. Прим.: Ах *водице*, ти *га* *усахнула!* *Жље га* *сјели*, три српске војводе!

§ 75. 1-о. У појезији више пута дође датив место акузатива; н. пр.: Чувај царе *ти* господства *твога*. Да ја видим *белога Будима*.*)

2-о. Генитив множине придева и заменица стоји место акузатива, кад се слаже с каквом личној заменицом; н. пр.: Па *вас* може коњем прегазити. — И *грднијех* гдјеко оставити. Тако исто генитив множине од *сав* стоји место акузатива: Па похвата *свију* у планини. Поздравите *свију*.

Д а т и в

§. 76. У дативу стоји оно лице или ствар, с обзиром на коју субјекат нешто ради. С тога он долази: 1-о. с прелазним глаголима, којим се казује давање и узимање, тврђење и одрицање, заповедање и забрањивање уз један акузатив (који се може и прећутати) на питање *коме?*

Коњу дадох снопак детелине. Те украде кошуљу *девојци*. Обећа *ми* и што *му* не исках (Његуш).

2-о. После глагола кретања да се покаже *циљ* радње н. пр.: Идем *кући*. Дође јунак *Босни каменитој*. Хајдемо *судији*. *Себи* зове брђанске кнезове.

§ 77. Датив долази и уз непрелазне глаголе, кад се њиме казује предмет, у чију корист или штету бива радња глаголска. Такови су глаголи: *помоћи, служити, бранити, судити, кметовати, претити, наздравити, напити, досадити, шкодити, убити, учити*, н. пр.: Бог *поможе* *Страхињићу Бану*. Не можете *служити* *Богу* и *богатству* (Вук). Ако *ми* бране певати, не бране *ми* плакати. Суди *нама* честити**) *судија*. Ну *кметујте* *мени* и *Милошу*. Но *је* *мени* запретила вила. И *наздравља* *свој* *дружини* редом. А *старој* се досадило *мајци* — Све перући кржаве хаљине. *Бурђу* жеђца додијала. Но *Турчину* ништа не нахуди. Невоља *свачему* човека научи.

*) Трже Бајо мача зеленога. А Љуборић сабљу гномијанку.

**) После честитмеће се више пута вокатив званичних лица, (барем у народним песмама.)

§ 78. После неких повратних глагола, долази такођер датив, ти су: *осветити се, ругати се, умиљавати се, молити се, досетити се, дивити се, чудити се, радовати се, на-дати се, домислити се*; н. пр.: Да се осветим *Дући зулумћару*. Ругала се сова *сеници*. Ко^{ме} се мачка умиљава оног и огребе. Молимо се *вишњем Богу*. А нико се *јалу* не досети. Ко год прође сва^к се *чуду* чуди. Радује се као озебао *сунцу*. Ко се *туђем злу* весели, нек се *сво^{ме} нада*.

§ 79. И после неких именица долази датив н. пр.: Ја сам *кривац Богу* и *народу*. Јер би *узрок* ови охоли — *Свему расту турачко^{ме}* (Гунд.). Свако^{ме} *злу* смрт је лек. Кад би *вријеме* *вечери* (Вук).

§ 80. У дативу стоје имена лица, у чију се корист или штету догађа радња, коју реченица изказује (*датив користи или штете*) и то:

1-о. Место предлога *за* и њему сличних: Ко је *себи* зао, како ће другоме бити добар? *Гладну човеку* слатке су и дивљаке. *Незвану госту* место за вратима. *Неко^{ме}* плуто тоне а *неко^{ме}* и олово плива.

2 о. Место генитива својине особито код личних заменица: Волим бити *мџрским рибама* храна — Нег *Војину* за невољу љуба. Љутица Богдан и сестра *му* (Вук). Нико сам *себи* не може судија бити.

§ 81. Датив личних заменица стоји још, кад се показује душевно саучешће у некој радњи, а више пута је и плеоназам (*датив етични*). Што си *ми* се тако ражљутио? О где си *ми* дете Максиме? Лепа *ти* је у Атлаге љуба! Чудна *ти* ми годинница дође!

2-о. Исти датив долази и у преклињању (2-ог лица) и заклетвама (1-ог лица); као што се види из примера наведених у § 72, 73. (Тако *ми*, тако *ти*.)

§ 82. Глаголи *моћи, видети, дремати, снити* могу постати повратни и безлични, те онда субјекат стоји у дативу. И глагол *хтети* захтева датив, кад значи *бити по-*

требно, требати, служити. Н. пр: Шта ће ми? — Не може ми се. Видили ти се? Шта ће слепцу огледало? Шта ће мени три товара блага? Ма се мајци иво не могаше. Ко ће да му се види, нек носи свећу преда се. Дремље ми се? снивало ми се.

§ 83. Глагол *бити* с дативом назначује *имати, осећати се, моћи, морати*.

1 о. *Имати*: Њој је име Јелена. Што је теби мили господару? Не знам где ми је глава. Врућина ми је. Грозница ми је. Сад да су ми два сестрића моја. Ја ћу теби *бити* у невољи. Тада ће теби *бити* част пред онима, који сједе с тобом. (Вук). Колико ти је година?*) Сад је Коси дванаест година.

2-б. *Осећати се*: Добро ми је и бољему се надам. Како ти је без крила твојега? Мени јесте без крила мојега, — Као брату једном без другога.

3-е. *Моћи*: Да ми се је помамити, — Да те како заборавим (Његуш)! Но ми не би умрети с миром.

4-о. *Морати*: Ко ме је (ко мора) путовати није му дремати. Ко ме није било патити не може ни запамтити. Ко ме је слушати, није му заповедати.

§ 84. Датив стоји и после неких *усклика*, као н. пр.: Авај мени! куку њојзи! Благо мајци, која те родила! Тешко браву једном без другога!

Инструментал.

§ 85. Овим се падежом казује *средство или оруђе*, којим се врши радња глаголова; н. пр.: Повади му *клевешти*ма зубе. *Белом* руком и *калемом* пише. Соко перјем *лети* а не *месом*. Умиј мене *студеном* водicom. Те се гора *преођене* *листом*, — А земљица *травом* и *цвијетом* (дј. ерц.) Коњи се *меру* *цеђу* а људи *цемећу*.

*) Ваља се чугати *талијанизма*: Колико имаш година? и *германизма*: Колико си година стар?

§ 86. Даље инструментал значи и *начин*, на који нешто бива; н. пр.: *Којом* би ме *смрћу* уморио. А *шапатам* збори сиротиња. *Тајом* иду кроз Корита равна. Киша пада *капљицама*, па напала *локвицама*. Скакавци *јатима* долећу. Поткуј и мене млади јуначе, нека бих *коњем* у гору текла. Љуби господа Бога својега *свим срцем својим*, *свом душом својом*, *свом мисли својом*.

§ 87. Овим се падежом исказује *прелаз* преко једног места, или *кретање* у границама једног истог места, н. пр.: Шеве тице *небом* лете. Момче иде *планином* а девојче *градином*. Кад су били *пољем* широким. Кад су били *гором* путујући.

§ 88. И *време* може доћи у инструментал, кад се оно казује само именицом, као *даном*, *дану*, *дневи*, *ноћу*, *јутром*, *вечером* и сличним; н. пр.: *Дневи* леже а *ноћу* путују. *Часом* ведро а *часом* облачно.

§ 89. Инструменталом се ближе одређује неки предмет, те услед тога служи, као неки шири епитет, атрибут н. пр.: Велики *телом* а мален *делом*. Старешина није свагда *годинама* најстарији у кући (Вук). Који је био *родом* Бугарин (Вук).

Ово се исто правило примењује и на инструментал у овим изразима: Ја сам *главом*, Краљевићу Марко. Буди *снахо*, *собом* добра.

§ 90. Овај падеж долази уз ове придеве:

довољан, *задовољан*, н. пр.: Будите задовољни *својом* *платом* (Вук).

плодан, *родан*, *изобилан*, *богат*: Те је Бачка *житом* *изобилна*.

сиромашан, *сиротан*, *оскудан*: Благо вама, који сте *сиромашни* *духом* (Вук).

§ 91. Захтевају инструментал глаголи, који значе: *владати*, *газдовати*, *управљати*, *господарити*, *судити* н. пр.: Владат *свијетом* ми имамо (Гунд.). Како Турци *Цариградом* овладаше (Обрадовић). И мајка нам *дворима* управљаше.

2-о. Глаголи који значе *мирисати, заударати, смрдети* као што су: *воњати, мирисати, смрдети, (за)баздети, ударати, задајати* и т. д.; н. пр.: *Чим* миришу њедра твоја? — Или *дуњом* нл *неранчом*? Ак' удара *ђетелином* травом, — То је, вуче, од *љељена* крвца. *Задаје* месо *дивљином*.

3-е. Уз глаголе, који значе *клету се, кумити, молити* име, којим се ко куне и т. д. долази у инструментал. Ти су глаголи: *клету се, заклету, молити, кумити, братити, сестрити* и т. д. н. пр.: *Закле је небом* и *земљом*. *Кунем* ти се и *Богом* и *вером*. Но те кунем *хлебом* *царевујем*, — *Твојом сабљом* и *твојујем хатом* (Његуш*).

§ 92. Употребљава се још и инструментал после глагола, који долазе у овим и сличним изразима:

Не *шали се* *главом*, господару. Ко се може *овијем* *смијати* (Његуш). Што га неће нико *прекорити* *пређашњом* *вјером* (Вук).

Моја мајко, не *брини се* *мноме*.

Чим си ми се тако *понесао*? Или *снахом* или *сватовима*? — *Чим* се коза *дичила*, тим се овца *срамила*. *Дозивље* Петра *именом*.

Стане *трговати* *свињама* (Вук).

Кад *врба* *прожђем* *роди*, — *Суши* *јавор* *јабукама*. *Ружом* *лице* *коме* *з не* (Гунд.). *Врела* *крвљу* *потекоше* (Његуш).

Откуд *књига*? *огњем* *изгорјела*! *Гладом* *пате* а *чисто* се *носе*. *Говориће* *новијем* *језицима* (Вук). *Моје* *племе* *сном* *мртвијем* *сиава* (Његуш).

Мицати *руком*, *вртети* *главом* и т. д.

Ветар *пуше*, па *барјаком* *њише*. Пак *потеже* *црним* *буздованом*. *Бацућу* се *злаћеном* *јабуком*.**))

§ 93. По кад-кад се употребљава инструментал уз *пассивне* глаголе, да се назначи лице, које ради: н. пр.: Да

*) Услед овог правила налази се INSTR. у овим и њима сличним изразима: Богом брата, Војвода Дојчине! Поздрав'те ми Богом побратима.

**) У изразу: *после боја испљем у трње* подразумева се глагол *бацати се*.

им покор Турци плате — *Туарилићем* учињени (Његуш).
По узеку Хераче Турцима (Милутиновић).

Види још о употреби инструментала §§ 12, 13.

Л о к а т и в

§ 94. Овај падеж данас више не долази без предлога. Да се пре налазио и без предлога види се из неких речи, које нису друго него именице у локативу; н. пр. *прилози*: *лети, зими, горе, доле, ономадне, лане, ономлане* и т. д. *предлози*: *врху, међу, меште*, и т. д.

ГЛАВА VII.

О употреби предлога.

1-о. Предлози који захтевају генитив.

Без, близу, више, ниже, дуж, место,
пут, после, пре.

§ 95. **Без**: Тешко другу без друга, — И славују без луга. Два без душе трећи без главе;

близу: Ка су били близу беле цркве. Што је већло и остарјело близу је краја (Вук);

више: Има белег виш' десне обрве. Облак дође баш више Жабљака. Ко више себе пљује, на образ му пада;

ниже: Ниже цркве поставио табор. Пуче пушка ниже Београда;

дуж: (ретко се употребљава): И ви други дуж Дунава (Радичевић);

место или **меште** или **на место**: Место воде потече вино (нар. прип.). Меште Бога, пјенез службе (Гунд.). И рече ми: Држ' мириши — на место мене;

пут: Вјерна слуго, са мношћом ходи — Пут славног Дубровника (Гунд.). Пружајући руку пут свога оца (нар. приповетка).

после: После кише јапунце не треба.

пре: Сутра пре половине дана. Сваки чашу пре цара пије.

Ван или изван¹⁾ осим (осем, сем),
(о)кром²⁾ разма³⁾.

§ 96. Ови прерлози назначују:

1-о. Удаљавање од каквог места: *Лов* ловити *изван* града (Гунд.); *изван* очију.

2-о. Изузимање: Поскочице *осим* кола не смије нико ни поменути. (Вук). Нисам више ни имао друга — *Осим* бога и себе једнога. Вода све опере *осем* греха⁴⁾. Да никога покрај мене не би, — *Кром* горице, камена и ноћи (Радичевић). Дај ми Боже да ја видим свако зверје очицама — *Разма* змаја иланинскога.

3-е. Кад се хоће да назначи, да неког или нечег има поред још других лица или ствари, н. пр.: Многи други *изван* мене — Ово могу потврдити (Кнежевић). Трипут ћу је дукати пресути — Све дукати *осим* ситна блага.

§ 97. Треба имати на уму, да се *осим* више употребљава у последња два значења, него у првome; *кром* и *изван* ретко се употребљавају.

Врх, дно, крај, сред.

§ 98. *Врх* или *врху* значи, да је нешто над нечим, оно се мало разликује или готово ништа од *више*: Сад *врх* сабље круна виси! — Сад врх *круне* сабља пада (Гунд).

§ 99 *Дно* се данас слабо употребљава без других предлога: *Дно* земље их врже (Гунд.).

¹⁾ Изван се више употребљава него ван.

²⁾ Такођер: *освем, кромје* или *окром*.

³⁾ Старо *развје*.

⁴⁾ У овом смислу и оном што следи, *осим* може се сматрати као *веза* и онда не захтева никакав *педез*; н. пр.: У двору му нигде никога нема, — *Осим* болан слуга Милутине. Он не носи цвећа свакојака — *Осим* једну ружу и каранфил.

§ 100 *Крај 1-о.* Значи спољашњи крај каквог места и долази већином уз именице мора, језера, река и т. д. и значи *на обали*; н, пр.: Девсјка седи *крај мора*. Митровица *крај Саве* столица.

2-о. С другим именицама *крај* значи *близу, до*: Што се сија *крај горе зелене*? Наврти на ражањ и метне *крај огња*, да се пече (нар. прип.).

§. 101. *Сред* значи унутрашњу средину каквог места: Усадих лозу *сред винограда*.

§ 102. Ова четири предлога, а особито два прва, долазе спојени и с другим предлозима, који стоје пред њима, такви су:

на, у, по, и не чине да се мења њихно примитивно значење н. пр.: Стоји ми *на врх језика*. Мало праха *у дно гроба* (Гунд.) Па пролази *покрај двора мога*¹⁾.

Кад дођу са *до* значе приближавање: Од лаката па *до врх ноката*.

а са *од, из, с*, назначује удаљавање: *Од врх главе до дно цете*. Из *дно пакла* ме избави (Ђорђевић).

До.

103. Оно значи: 1-о. У своме правоме смислу *границу протезања, циљ кретања*: Висока *јела до неба*. Крваве ми руке *до рамена*. — И *острице сабље до балчака*. Хајте слуге *до воде* студене. Здраве свати дошли *до девојке*.

2-о. Кад-када значи, да је нешто близу нечега: Укопаше једно *до другог*. У врх софре силни цар Степане. — А *до њега* стари Југ-Богдане — А *до Југа* девет Југовића.

3-е. С именицама, које казују време, значе исто што *пре*: *До Божића* није ни глади ни зиме. *До сунца* јој бистра вода била. *До јесени*²⁾.

¹⁾ Место покрај налази се код писаца *полаг* и *полак*. А *палак* је гора Ида (Гунд.).

²⁾ У овом смислу сматра се неки пут *до* као веза, те не долази ни с каквим падежом: Сад на теби зелена долама — *До дан до два* зелена травица. Гаји ми, селе, цвеће. — Гаји га, селе, *до трећи дан*.

4-о. Неки пут значи *изузимање*: Не бој се никога *до Бога*. Све се мења *до воље божје*.

5-о. Употребљава се и у *заклетвама* али не често: н. пр.: *До душе*, ја не могу рећи да није тако.

6. Уз просте бројеве назначује, да број није тачан, а неки је пут прост плеоназам; н. пр.: Да ти кажем *до две до три речи*. Умрле *до две кћери* твоје¹).

7 о. Најпосле долази у овим и сличним изразима:

Аох мени *до Бога* милога?

Тешко скупо *до зла Бога*.

Од године *до године*.

Кад дође *до цуста*.

Кад је *до беседе*.

Ако њему буде *до невоље*.

Мачку је *до игре* а мишу *до плача*.

То стоји *до тебе*.

Шта је теби *до тога*?

Шта је мени *до тебе*?

Није мени *до ваше вечере* — Већ је мени *до моје невоље*.

Што си, љубо, ужутела? Али ти је што *до мене*, — Ал' *до мога* врана коња?

§ 104. *До* се може употребљавати и уз друге предлоге; н. пр.: Оде Јово *до под* своју кулу.

Јед'те, пијте *до у јутру* Турци.

Због, ради (рад) услед²)

§ 105. Ови предлози значе *узрок, повод*. Вредно је приметити, да *ради* може доћи и после именице, која од њега зависи. Пр.: Примисе нас све *због дажда* и *зиме* (Вук). *Због сирота* сунце сјаје. Субота је начињена *чо-*

¹) Више пута је *до* у овом смислу свеза; н. пр.: Нико не зна сина *до отац*, нити оца ко зна *до син* (Вук). Немам ништа *до једну кћер* (нар. прип.). Ником несужењено *до менена* Ђурђу.

²) *Цјеч* или *цића* — долазе код старих писаца н. пр.: Немој пука морити *цића* греха мојих.

вјека ради а не човјек суботе ради. (Вук). Трип, душо, Бога ради! Шале ради, лека ради. Услед овог разговора.

§ 106. Рад се може спојити с предлозима за и по у зарад, порад. Дарујте ме — Зарад среће и напретка — Зарад Бога јединога.

Из (лат. *ex*).

§ 107. Са *из* се казује 1-о: Излазак из неког затвореног места, као н. пр.: Изићи *из куће*. Глад и курјака *из шуме* истера. Просу семе *из вреће*. *Из бојна* га седла избацио. 2-о Да је нешто управљено из неког затвореног места, н. пр.: *Из облака* светац проговара.

У преносном смислу каже се: Доћи *из лова*; отпустити *из службе*; пренути се *иза сна*; избавити *из роства*; изићи *из свести*.

108. Сем тога *из* значи 1-о. *порекло* н. пр.: *Из драче* се ружа рађа. Од куда си *из кога* ли града?

2-о. *материју*: *Из сваког* пања не може се светац истесати.

3-е. Кад-кад *узрок*: *Из шале*. Ја ово чиним *из љубави* к нашем народном језику (Вук). Знам да *из незнања* оно учинисте.

4-о. *начин*: Сва се љуља *из темеља* кула. Кукољ ваља *из корена* ишчупати.

Из срца, *из свега срца*, *из све снаге*. Он повика *иза свега гласа*.

Из преваре; *из тиха* се печеница пече. Труди се *из петних жила*.

5-о. *време*: *Из рана*, *из јутра*. Често у вече плаче ко се *из јутра* смејао. *Из јутра* се види какав ће бити дан. Добро се пролеће *из рана* познаје.

§ 109. Најпосле глаголи *саставити*, *саставити се* и *састојати се* хоће предлог *из*; н. пр.: Бинч — Морава саставља се *из две мале Мораве*. (Вук).

Код.

§ 110. *Код 1-о.* значи да је нешто близу нечега н. пр.: Сести *код ватре*. А невеста стоји *код девера*.

2-о. С именицама лица значи *присудство* и *боравлење*: *Кад сам била код мајке девојка*. *Код Грујице* носиш чисту свилу, — *А код нас* ћеш шетати по свили. *Код мене* је књигу научио. Свагде је добро, ал' *код куће* најбоље.

3-е. *Имење*: *Код Марка* су три ћемера блага. Што ће мени хришћански мачеви, — *Та код моје сабље шамлијанке?* *Код мојих* пет стотина кмета, — Сад ја кмета немам ни једнога. *Код оружја* и *код коња*, — Жива ћу те у руке ухватити.

Наком или након.

§ 111. Овај предлог значи, да се нешто догађа или ће се догодити *после* неког времена; н. пр.: Тако имао кога *након* себе оставити. И *након* њих који буду (Гунд).

Од.

§ 112. *Од* се употребљава у разним значењима тако:

1-о Казује удаљавање, *растанак*, *порекло* и т. д.; н. пр.: *Од оца* ми чедо одмакните. Далеко *од счију*, далеко *од срца*. Већ *од коња* добрих одседоше. Марко *од Прилипа*. Вино *од лозе*, млеко *од козе*, човек *од човека*. Што је *од Бога* слађе је од меда.

2-о. Долази после глагола у *пасивном облику* уз лице, које радњу врши; н. пр.: Не буди *од мене* речено. Није тама *од Бога* послана. Па и где се глагол елипсом изостави, бива ова иста конструкција н. пр.: Што чине деца? Што виде *од оца* (учињено).

3-е. Назначује *узрок*; н. пр.: Дрхтати *од страха*. Црна земља испуца *од суше*. *Од ћутања* глава не боли. *Сд глади* је црну земљу јео. — Ова се конструкција налази

особито код мислених именица; н. пр.: *Од љутине; од једа; од жалости; од муке; од радости; и т. д.*

2-о. Значи употребу, циљ, за који служи какав предмет н. пр.: *Топ од боја. Кеса од нозаца. Кад дете беше од крштења.*

5-о. Служи, да покаже својину место присвојних придева, кад је поседник неодређена особа или ствар; н. пр.: *Нога од човека. Бој не бије светло оружје. — Већ бој бије срце од јунака. Мирис од љубичице; господар од куће. Особито после имена достојанства, назива као препозиционални атрибут н. пр.: Цар од Стамбола. Бан од Ердеља.*

6-о. Знаћи материју, од које је начињен какав предмет; н. пр.: *Ал' је куна од сухога злата. Да од свега оног воска граде свијећу (Вук). — Даље у више или мање преносном смислу: Паре од мртвог жива не чине. Од деце људи постају. Од џамија цркве поградише.*

7-о. Употребљава се, да се њим назначи мера, величина, доба и т. д. особито пред простим бројевима; н. пр.: *Село од четрдесет кућа. Златне токе од четири оке. Како јелен од године дана.*

8-о. У неким изразима раван је генитиву каквоће (§. 62) као: *Човек од речи.*

9-о. Стоји неки пут место предлога *о* као препозиционални објекат н. пр.: *А красну је песму започео — Од свих наших бољих и старијих. Знаш ли од сужња Коревскога — Штогођер ми сповиједити? (Гунд)*

10-о. Налази се место генитива партитивног: *Пас од иса* не једе. Ево ти *од мјих крушака*, од братинских не могу ти дати. *Од мора* увек доћи а) после бројева: *Посла двојицу од ученика својијех* (Вук). Ал' дотрча један *од сватова*. б) После упитних, односних и неодређених заменица; н. пр.: *Који од вас? Од Србаља* мало ко погибе.

11-о. Долази после првог и другог степеча поређења (§ 21).

§ 113 Треба запамтити изразе, који следе:

Не иде ми *од руке*;

А девојка и од себе лепа.

Да видите, што је од наше било.

Одбер', соколе, што ти је од воље.

Бити од помоћи, бити од користи.

Од ина се мајци не могаше.

Узе мому од дома.

Све потајно један од другог.

Ко се од људи крије, боље да га није.

Од мене се немој побојати.

Да ми није од људи срамоте — Да ми није од Бога грехоте.

а.) У изразу *комади од пјесме* (Вук) и њему сличним *комрад* није узет као мера, већ као део, који припада целини (пјесма); *од пјесме* је дакле генитив свјине, о коме је говорено у бр. 5-о. § 116. За исти разлог и део захтева *од*: *Од свашта ми даје део криви*.

Око. (около)

§ 114. Долази 1-во. У своме правоме смислу; н. пр.: Ко лов лови *око дворца* мога.

2-о. У значењу *од прилике*; н. пр.: *Око три прста* дугачко а подебело дрво (Вук). Морао живљети *око половине* седамнаестог вијека (Вук).

3-е. Значи *узрок*: Свадили се врапци *око туђе* проје. О мало се браћа завадише. — Да *око шта*, веће ни *око шта*, *око* врана коња и сокола

Поред.

§ 115. *О* ј се предлог:

1-о. *О* јмање не разликује од *крај* и *покрај* у њином другом значењу (§. 100 2-о.). Начинићу цркву и цамију — Обадв^г је једну *пored* друге.

2-о. Добија неки пут значење *предлога* *код* у изразима § 111; н. пр.: *Поред све муке* и труда опет остају погрешке (Вук).

§ 116. *Поред* може да се спаја с предлозима *на, с, уз, напред, според, успоред*; н. пр.: *Според њега* ружа цватијаше.

Преко. (*прео*).

§ 117. 1-о. *Преко* значи *прелаз* једног предмета више другог; н. пр.: Соко лети преко *Сарајева*. Мост *преко Мораве*. *Прео* брда. Преоно¹.

2-о. Назначује, да се нешто налази с друге стране неког предмета; н. пр.: Народ који стајаше *преко мора*. Слађа смоква *преко илота*.

3-е. Значи неки пут и *средство*, којим се нешто врши; н. пр.: Јер се закон даде *преко Мојсија* (Вук). Договори се преко *писала* (Вук).

118, Нека се запамте изрази: *преко лета, зиме, дана ноћи*;¹⁾ *преко реда, преко рца, преко воље*. Тражити преко хлеба погаче.

С (*са*).

§ 119. Овај се предлог разликује сасвим у значењу од *с* (*са, су*), који показује друштво и захтева инструментал. Он назначује:

1-о. Силазак или удаљавање од предмета *на коме* је неко пре био; н. пр.: Наги смо на овај свет дошли, ко наги ћемо с *њега* и отићи. Скиде седло с *вранца* коњица.

Употребљава се увек да се назначи удаљавање од оних места, полазак којима и становање у којима се означава предлогом *на*; тако се каже с *Цетиња, с Реке, с Виса, с мора, и т. д.* (полазак *на Цетиње, на Реку, на Вис, на море*).

2-о. Значи полазну тачку, ма у коме правцу и ако нема правог удаљавања; н. пр.: Гледала их хајка с *висока чардака*. Кличе вила с *Урвине планине* *С главе* риба смрди.

1) употребљавају се и адвербијални изрази: *преко дан, преко ноћ*.

3-е. Назначује *узрок*: *С* *ког* си млада срећу изгубила? — *Ил'* са себе *ил'* са своје мајке? — *Ил'* са свога стара родитеља? *Са* *шта*, брате, оде у хајдуке?

4-о. С именицама, које назначују време, значи доба отпочињања неке радње; н. пр.: *С* *вечера* је киша ударила.

5-о. Долази у овим и сличним изразима: *с* *драге* воље *с* *нова*; *с* *десне*, *с* *леве* стране; *с* *поља*.

У (ст. оу).

§ 120. Овај предлог, који не треба мешати са *у* ст. во, не разликује се много од *код* у његовом другом значењу: употребљава се с глаголима кретања и с глаголима борављења, како у правом тако и у преносном смислу н. пр.: Винце пије Сењанине Иво. — *У* *пунице* и *у* *заручнице*. *У* нас није кано *у* *Ту*, *тка*. *У* *пријатеља* дође свога (Палтомић). *Ког* *у* *краља* послао беше (Гунд.).

2-о. Више пута место глагола *имати* долази глагол *бити*, и онда поседник стоји у генитиву с предлогом *у*, а предмет у номинативу; н. пр.: *У* *лажи* су кратке ноге. *У* *кога* је погача *у* *тога* и *нож*.

§ 121. *У* долази такођер место *од* с глаголима, који значе тражити, узети и т. д. што од кога; такви су: *питати*, *искати*, *просити*, *желети*, *испросити*, *измолити*, *отети*, *красти*, и т. д.; н. пр.: Пријатељство и мир *пита* — *У* вас царска величина (Гунд.). Што сам јунак *у* *Бога* желио. Да *у* његова ћаћка славна. — Жуђени ти мир *испроси* (Гунд.).

II. Предлози с дативом.

К

§ 122. Овај предлог значи: 1-о. *циљ* кретања ма *у* *у* коме правцу. Пр.: Ходи *к* мени сине. Дођу мени девојке *ка* *Крушевцу* граду. *К* *Стамболу* је главу окренуо. Све *к* *небу* погледаше.

2-о. Употребљава се и у преносном смислу, да покаже коме је управљена реч, осећај и т. д. н. пр.: Онда рече најстарији *к оцу* (нар. прии). Тако ми пријатне биле молитве *ка Господу Богу!* Љубав *к народу*.

3-е. С именицама времена значи исто што и *око*; н. пр.: *К вечеру*.

III. Предлози с акузативом

Кроз (*проз*)

§ 123. 1-о. *Кроз* (пређе *проз*) значи пролаз кроз унутрашњи део некога предмета; н. пр.: Игла, ако и *кроз злато* прође гола изађе. Момче ми прође *кроз село*. *Кроз прозор* спустише ме у котарици (Вук). Често Милош *кроз прозор* изгледа.

2-о. Неки пут значи *узрок*, те је једнак *ради*; н. пр.: Коњ се *кроз длаку* не хвали, него *кроз брзину*. Тешко оном човеку *кроз кога* долази саблазан.

— 3-е. *Начин*: Говори *кроз нос*. Сеја брату *кроз плач* одговара. Прошао и *кроз сито* и *кроз решето*.

Мимо

§ 124. И овај предлог назначује пролаз, али не *кроз* већ *до*, *дуж*, *близу* каквог предмета; н. пр.: Прођох драгој *мимо двор* — Кроз зелени перивој.

Низ, уз,

§ 125. Оба ова предлога значе прелаз *дуж* неког предмета, али у исто време показују и правац кретања; тако први значи, да је кретање управљено на доле, а други на горе. Примери: И међед силазећи *низ крушку* почива. Рони сузе *низ бијело лице*. Погледајте доле *низ Косово*. Што пође *низ воду*, не врне се *уз воду*. Јунак иде *уз брдо*. Начне га мазати све *уз длаку* и *низ длаку* (Обрадовић).

§ 126. *Уз* неки пут не исказује кретање и онда значи а) што и *близу* или *к*; н. пр.: Што л' буздован *уза* се привлачиш? Сестрица свака *уз брата*, — А свака кћерца *уз тајка*; б) трајање времена, у значењу за *срме*: Да с' не пије *уз рамазан* вино. *Уз игру*. Певати *уз нусле*, *уз тамбуру*. Певати *уз здравице*, *уз чаше*. Пати *уз јело*.

IV. Предлози с инструменталом

С (са, су).

§ 127. С (због еуфоније *са* или *су*) значи већином друштво, састанак и т. д. н. пр.: С *ким* си онаки си. С *једним* штапом само у руци (Гунд). Хлеб са *шупљикама* и сир без *шупљика*. Оцат помијешан *са жуци* (Вук). Не тргуј *с оним*, *с ким* ћеш се гологлав хесапити. Тешко ономе, код кога се *мачке с мишима* окуме. То говори а *с душом* се бори. С *временом* и *са сламом* и мушмуле зрену. С *опроштењем*.

§ 128. Начин може се изразити с предлогом *с* и без њега (§ 86); н. пр.: И до сад су књиге долазиле — Ал' се нису *са сузам'* училе. Одрече се *с клетвом* (Вук). Седи *с миром*.

§ 129. У овим и сличним изразима долази предлог *с*: Па чините сами што хоћете *са мном* (Његуш). Куда знам *с њима?* (Нар. прип.) Кад чује шта је *са женином* кћерју било (Нар. прип.).

V. Предлози с локативом.

При.

§ 130. Овај се предлог само у толико разликује од *код*, што не значи, да се само један предмет налази близу другог, него да је с њим и скопчан. Прим.: Месо *при кости* а земља *при кршу*. Кад се ко хвали *онијем*, што

нема *при себи* (Вук.). *При слободи* смрт не хаје (Гунд.). Али *при свему* томе Турци опет не смедну ударити (Вук.).

§ 131. Нека се запамте изрази: бити *при себи*, *при свести*; *при вечери*, *при јелу*, *при смрти*.

VI. Предлози с генитивом и дативом.

Против (*проћ*, *проћу*), *супрот*, *супроћ*.

§ 132. Ови предлози назначују неко непријатељско расположење, и могу ићи и с дативом и с генитивом; н. п.: Који није са мном *против мене је* (Вук.). *Проћ кришћаном* она неће — С другам својим војевати (Гунд.).

§ 133. *Против*, ретко остали, налази се употребљен више пута у значењу *насирам*, а у преносном смислу једнак је као, колико и т. д.: Ја усадох виту јелу, — *Супроћ јеле* жуту дуњу. И *проћ мени* гре самому (Палмотић). *Проћу* губера ваља се пружити.

VII. Предлози с генитивом и с локативом.

Према (*прама*, *сирам*, *насирам*).

§ 134. Овај предлог употребљава се више с локативом него с генитивом, и има исто значење што *супроћ* и *проћ* у претходном §. Прим.: На Дунаву *према Београду*. Сјеђаху *према гробу* (Вук). А људска је слаба *сирам божије* (Његош). Арнауцки је народ *и према срискоме* мали (Вук).

VIII. Предлози с акрузитивом, инструменталом и с генитивом.

За.

§ 135. Кад овај предлог значи, да се нешто за нечим налази, захтева инструментал, а кад назначује *циљ*, *правац*,

кретања, хоће акузатив. Прим.: Ал' за гором огањ гори. За агом је тридесет јаничара, — А за Марком нема никога. Тешко вуку за куме не лају — И јунаку за ким не говоре. С акузитовом: Кад је дошла за гору на воду. Неко се за лист сакрије, а неко се не може ни за дуб. Тако се каже: сести за вечеру, за сто; седети за вечером, за столом.

§ 136. С глаголима, који значе *привезати*, *задести* нешто за какав предмет, долази за с акузативом; н. пр.: Задје јој лале за главу. Запе стрелу за златну тетиву. За коње му коња привезаше. Услед аналогije налази се за с инструменталом у овим изразима: И за капом крила од лабуда. Откуд ми лале за главом.

§ 137. За долази с инструменталом после глагола или именица што казују *чезњу* за неким предметом, а нарочито *жалост* за нечим што се изгубило, што је *нестало*: н. пр.: Ко за светом плаче, без очију остаје. Умрети хоћу за тобом, душо! Да чезну за вама (Вук).

§ 138. За с акузативом стоји:

1-о. Пред именицом, која значи *место* или *део*, за који се неки предмет хвата, дрши; н. пр.: Десном га је руком ухватио — За десницу и за бритку сабљу — И лијевом за грло бијело. Куд год иде, за руку ме води.

2-о. Значи *замену*; н. пр.: Ја ћу за те на мејдан изаћи. Поздрав' брата и пољуби за ме.

3-е. Показује *мењање*, *награду*, *цену*; н. пр.: Носе воће те га мијењају за брашно (Вук). Дадосмо сребра за олово. Не продају ли се два врапца за динар. (Вук). Не бих ти се млада потурчила — Ни за какво благо на свијету.

4-о. Казује непосредни *узрок*; н. пр.: За који га узрок закла? (Вук) За које од овијех дела бацате камење на ме? (Вук.)

5-о. *Звање*, *место*, *положај* и т. д.; н. пр.: Кога ћемо за краља? Поклони му кћерку за љубовицу. Царица

му је златне власи — *За тетиву* лука дала (Гунд.). Ко не држи брата за брата, он ће туђина за господара.

6-о. *Циљ, намеру, определење*: *За муку* смо саздани. Те он оре поље за *пшеницу*¹⁾.

7-о. *Прилику, корист*: Ту ће бити шићар за *хајдуке*.²⁾

8-о. Долази уз речи, којима се неко куми или заклиње: *За Бога! За љубав Бсжију!*

9-о. Долази уз *бројеве*, да се каже од прилике нека количина: На мах паде за *тридесет Турака*.

10-о. *Трајање времена*: *Лов* ловио за *петнаест дана*.

11-о. Долази после глагола који значе: а) *мислити* *бринути се*, *хајати*, *старати се* и *бојати се*; н. пр.: *Сјутра* бринуће се за се (Вук). *Кад* ме сунце греје за *месец* и не марим. *Ја* се бојим за *свога сина*. б) *молити*, *тражити*; н. пр.: *За кишу* и за *смрт* не треба Бога молити. *Замоли га* за *тијело Исусово* (Вук). в) *питати*, *казати*, *беседити*, *приповедати*, *јасити*, *огласити*, *писати*, *знати*, *дознати*, *чути*, *поменути*, *досетити се*, *заборавити*; н. пр.: *Слепца* за *пут* а *будаду* за *савет* че ваља питати. *Немој* другом казивати за *ме*. *Јавише Јовану* ученици за све ово (Вук). *Заборавио сам* и за *своје име*.

г.) *Удати се*, *венчати се*, *дати*, *поћи*, *ићи*, и т. д; н. пр.: *Свак би дао* за *мене* девојку. *Кона ти се* за *драгог* удала. *Нека пође* за *кога* јој *драго*.

§ 139. *За* се налази још у овим и сличним изразима с акузативом: *Примити* за *зло*, за *добро*. *Ништа* за *то*. *За срећу*, за *несрећу*. *За све*.

§ 140. *За* иде неки пут с *генитивом* и онда показује: 1-о. *Време, доба*; н. пр.: *За времена* српскијех краљева и царева (Вук). *За рана*.

2 о. Особито показује *трајање времена* и долази по најчешће а) с именицама што значе *век*, *положај*, *звање*

¹⁾ *За* иде с инструменталом у изразу *бити за ким* (имати кога за мужа); н. пр.: *Најпре си била* за *Милошем*, — *А сад* за *мног*, од *Будима краљем*.

²⁾ У овом смислу долази више пута с *генитивом*; н. пр.: *Свет је створен* за *људи* а *људи* за *спасања* (Ђорђевић).

и т. д.; н. пр.: Чини добро за живота! Мене царе не хте оженити — *За младости* и лепоте моје.

б) с именицама лица; н. пр.: *За поглавара свештеничкијех Ане и Кајафе* (Вук). Још за мога Асан-Аге жива — Ја ћу бити твоја љуба верна.

§ 142. Сложени предлог *иза* значи удаљавање од по зади неког предмета; н. пр.: Донеси ми воде *иза горе* (нар. прип.) Извади мач *иза појаса*. Кад су били мало *иза града*. Дођоше један *иза другог* (Вук).

Међу, над, под, пред.

§ 143. Ови предлози иду с акузативом, да покажу кретање а с инструменталом да покажу борављење, мировање.

Сем тога треба и ово запамтити:

1-о. *Над* се употребљава и у преносном смислу, кад се хоће да каже, да је неко лице или ствар боља од друге; н. пр.: Та од Шарца бољег коња нема, — Нит' *нада* мнома бољег јунака. Да си цвет *над* цветовима. И без идеје кретања долази у овом значењу *над* с акузативом; н. пр.: *Нада* те се нашло јунака — Светла родом *над* све ине (Гунд.)

2-о. *Под* долази у изразима који следе:

Паста *под* суд.

Узети што *под* кирију.

Под сваки начин.

Ићи *под* силу (Гунд.).

Обећати *под* заклетву.

3-е. И *под* и *пред* стоје с акузативом именица што значе време; н. пр.: *Под* ноћ тикве цветају. *Пред* вече. *Пред* зору.

§ 144. Сложени предлози *између*, *изнад*, *испод*, *испред* хоће генитив, те као *иза*:

1-о. Значе удаљавање, које се исказује првим делом сложене речи т. ј. предлогом *из*, а уз то задржавају своје

значење; н. пр.: Шчепа девојку измеђ браће (нар. прип.).
Испод крила ситну књигу пусти. Једва деспот жив утече
 — *Исиред сабље* све кржаве (Гунд.).

2-о. Или имају само значење другога дела речи: *Између Висућа и Борка* планина је Динара (Вук). Пешаке остави *изнад Видинскога* поља у брдима. Текла вода *испод Биограда*. Вичући по вароши удари *исиред дућана* (Вук).*) Оне три недеље дана *између* Госпође Мале и Велике зову се међудневица.

IX. Предлози с акузативом и с локативом

На

§ 145. Овај предлог иште акузатив, кад се њим изражава *кретање*, локатив кад значи *борављење*. Примери с акузативом: Па он седе *на добра коњица*. Ко у небо пљује *на образ* му пада. Паде коцка *на Матију* (Вук). С локативом: Има биљег *на десној мишици*. Ко се *на туђим колима* вози, неће далеко отићи. Град градили Скадар *на Бојани*.

Место у стоји увек *на* уз именице места, која су отворена; таке су н. пр.: вароши, села не опасана бедима, или озидана, али положена на узвишеном месту, већим делом равнице и т. д. Тако се каже отићи *на Цетиње*, *на Ужице*, *на Ријеку*, *на Вис*, *на Косово*, и т. д. пребивати *на Цетињу*, *на Ужицу*, *на Ријеци* и т. д. *На* се дакле употребљава у опште с оним именицама, с којима предлог с служи да покаже удаљавање (§ 123).

§ 146. *На* долази само с акузативом 1-о. Пред именицама, да покаже *непријатељство*; н. пр.: Дићи ћу *на вас*

*) Пред, за, међу, и под, у црногорском дијалекту употребљавају се и с акуз. и инстр. без разликовања кретања или борављења. Ова се погрешка не налази само у њиним народним песмама, већ и у делима Његуша; н. пр.: Владика Сава дође *међу народом* (Његуш). Кад дође пред Котаром градом.

Србе и Мађаре. Срамота је двоје *на једнога*. А и с акузативом ствари после глагола: *ударити, јуриш учинити, насрнути, војевити, завојштити* и т. д.; н. пр.: *На Бесград ударише Турци*.

2-о. Да покаже *циљ радње*; н. пр.: *Све на славу Божију чините*. О жалосна мајко моја — *На што си ме породила*. *На здравље*. Тако се каже: *бити коме на корист, на штету, на срамоту, на досаду, на тегобу, на саблазан* и т. д. и дати коме *што на дар, на поклон, на част*.

3-е. Да се њим назначи *начин, облик, и приближни број* н. пр.: *Пут на завојницу; на силу; продавати на оку, на парче, и т. д.* Не беримо славу *на хајдучку*. *На хиљаду* падоше јунаци (Његуш).

4-о. С глаголима, који су сложени с истим предлогом *на*; н. пр.: *Наслони га на јелову грану*. Свак *на своју воденицу* воду *навраћа*.

5-о. С именицама времена, да се назначи доба догађаја, а нарочито се употребљава у датумима и то понајвише онда, кад ови нису назначени бројевима (§ 71); н. пр.: *На време, на подне, на Божић, на Спасов-дан, на Бурђев-дан*. Гром загреме *на светог Саву*.

§ 147. Још у многим случајевима долази *на* с акузативом. Овде ћемо навести само неколико израза примера ради: *Дићи се на ноге, пасти на ум; на моје име; на ште срца; одговорити на питање; на кога је ред; пристати на што; послати на науке; заносе на крањски језик* (Вук). *Устати на оружје*. *Махну руком на народ* (Вук). *Окрену се насмеја се на ме*. *Погледајте на тиче небеске* (Вук). *Помислити на кога*. Ал' дружина викну *на Милоша*. *Смилуј се на нас* (Вук). *Одбити коме што на младост*. Ко сије духан мора платити *на њега* понешто ђумрука (Вук). Ако ти седам пута *на дан* сагријеси (Вук). *расстопи на пушчана танета*. (Вук). *Искидаше књигу на комиде*. *Умре на пречац* (Вук). *Иде му крв на нос*. Не види

на једно око. Даде њему цуру на срамоту. А Марко се тури на ујака. Смрди на сумпор.

§ 148. За употребу на с локативом навешћемо ове примере: *На месецу*. *На граду* се отворише врата. Човјек *на коме* бјеше дебела болест (Вук). *Ја на теби* не налазим мѧне. *На њему* ће останути царство. Добити, губити, *на ири*. *На српском језику*. Ако ви останете *на мојој бесједи* (Вук). *Бити на добитку, на гласу, на броју, на опрезу, на смрти*. Кад се Момчил видје *на невољи*.

Тако исто стоји на с локативом уз предмет, на који се некоме захваљује: Мили Боже *на свему* ти хвала. Девојка им лепо захвалила, — *На љубави и на пријатељству*

О (об).

§ 149. Овај предлог назначује пре свега непосредан додир двају предмета и употребљава се:

1-о. С акузативом и то после глагола *обесити, тући, бацити, отирати се* н. пр.: Обеси пушку *о клин* (нар. прип.). Поче ногом *о земљу* тући. Баци капу *о мермер-калдрму*. *О један се јалук* отирали.

2-о. С локативом после глагола *висети* и њему сличних н. пр.: Виси као капља *о листу*. *О бедри* му сабља окована. Што девојке носе *о гр'оцу*

§ 150. С акузативом долази овај предлог:

1-о. Да покаже *предмет* какве свађе, препирке, парнице, уговора, и т. д.; н. пр.: Цареви се отимљу *о царство*. Завади се мајка и девојка — не *о граде и о винограде*. — Већ *о једну* танахну кошуљу. Није ми *о главу*. Огрешити се, саблазнити се *о кога*.

2-о. Значи *начин* н. пр.: Седи *о десну* Бога оца. О Богу лул, а *о ђаволу* мудар (пословица).

3-е Да покаже *трајно време* у изразима: *обдан, обноћ; об зиму, об лето*. Обноћ иде, а обдан почива.

§ 151. С локативом долази: 1-во. Као предмет да покаже садржину говора, мисли и т. д. н. пр.: *О свачему*

говоре, понајвише о нама. Пјесма о овоме догађају (Вук). Свак о себи суди по другоме. Ко о чему мисли о ономе и сања.

2-о. Значи начин у изразима: Живети о својој муци и труду. О своме трошку. О самом хлебу. Радити коме о глави.

3-е. С именицама времена: н. пр.: Учинићеш крвцу о празнику. Да ти мени о јесени дођеш.

По.

§ 152. Кад овај предлог тражи акузатив:

1-о. Онда значи, да се неко по кога или по нешто шаље, иде (немачки *holen*, *abholen*); н. пр.: Трећи иде кући по ужину. Па дођоше свати по девојку. Цар по Марка оправно слуге. Зашто посласте по мене (Вук).

2-о. Сличан је предлогу за а) кад значи корист или штету; тако н. пр.: На зло по јунаке горе по девојке. Вук је послуша наонако по се. Не каже баба како је сан снила, већ како је по њу боље.

б) Неки пут у заклетвама; н. пр.: А по царску славну главу (Гунд.).

в) Кад значи цену неког предмета, што је на продаји; н. пр.: По што је брашно? вино? По двадесет пара (Вук). Оно ствар вреди по што се продаје.

г.) Назначује начин: Јунаци се по руке узеше. Мало по мало. По танко вас учи. Ни по што. Значи још и време. По вас дан, по сву ноћ, по све векове.*)

§ 153. С локативом долази овај предлог: 1-о. у значењу после, за време; н. пр.: По смрти нема кајања. Трећи дан по Петрову-дне (Вук).

2 о. Показује место ширења у простору; н. пр.: Отиде глас по свој земљи оној (Вук). По језеру врацац коњиц плива. Златом везе све по чистој свили.

3-е Удари га по образу руком.

*) Овај се предлог налази и уз неке прилоге н. пр.: По танко, по тихо. Уз оне на ски значи начин; н. пр.: По турски, по бечки.

4-о Показује *средство*, којим неко стоји у вези с удаљеним лицем н. пр.: Посла Марку књигу *по татару*. Цар испроси *по књигама* девојку. Драги драгој *по звезди* поручи.

5-о. Значи *начин*, на који неко нешто врши: н. пр.: Да прославим моје крсно име — *По закону и по обичају*. Сваки ће примити своју плату *по својему труду* (Вук).

6-о. Стоји пред именицом, која назначује *оцену, суд, податак* и т. д. по коме се неко или нешто познаје, разликује, суди и т. д. као н. пр.: Човек се *по беседи* познаје. *По црквеном зиду*, рекао бих, да није давно зидана (Вук).

7-о. Одређује *границу*, до које се протеже неки епитет (сравни § 89); н. пр.: *По Богу* брате. Сестра само *по оцу*. Баче, *по себи* знанче!

8-о. У овим изразима: *По реду*; звати *по имену*; *по мени* можеш чинити што ти драго. *По теби* ме змија заклат шћаше (нар. прип.). Није ми *по вољи*, *по ћуди*. *По готову*, *по срећи*, *по ноћи*, *по мраку*, *по месецу*, *по сунцу* и т. д.

§ 154. У изразима *један по један*, *два по два*, *дан по дан*, *по* је нека врста прилога и неће никакав падеж.

У (старо вь.).

§ 155. Овај предлог казује улазак у затворено место или борављење у њему; у првом случају хоће акузатив, а у другом случају хоће локатив. Примери за акузат.: Трчи, мајко, *у кулу бијелу*. У *једну их раку* сахранише. Узе пушку *у десницу руку*. С локативом: У *свакој кући* има дима. Нађе мајку *у свом винограду*. Голу сабљу *у рукама* носи.

§ 156. У добија неки пут значење *међу* уз збирне именице и именице у множини н. пр.: Уђе *у моје волове*. Они жене *у чељад* не броје. (Његуш.) У *моцима* лијеп Мујо.

§ 157. С акузативом иде још прелог *у*: 1-о. Уз глаголе што значе: а) *претворити се*; н. пр.: Ја ћу се створити *у бела леитира*. Она обраћа злобне и криве — У

праведне, чисте, нове (Ђорђић). Тако се још каже: Ићи, поћи, отићи у војнике, у хајдуке, у калуђере.

б) *Ударити, ранити* као и *пољубити*, да се покаже, који је део предмета ударен, рањен и т. д. (срав. § 153, 3-ће.): *Удари се рукама у прси. У оном боју ране Агн-лију у ногу (Вук) Љуби цара у skut и у руку.*

в) *Свирати, ударати, гудити, трубити, звонити* и т. д. *Па удара у ситну тамбуру. Гудити у труле* и т. д.

г) *Заљубити се, уздати се, надати се, уфати, веро-вати*; н. пр : *И у њ се смртно заљуби (нар. прип.). Могу ли се у те поуздати. Који вјерује у име његово (Вук).*

2-о. У овим и сличним изразима: *У једну ногу обу-вен а у другу бос. Бројити у прсте. Викати у глас. Сме-јати се у грехот. У велике. У средњу руку. Доћи у помоћ. Дати у зајам. Да Бог у грех не упише. Па савија цвеће у китице.*

3-е. С именицама времена: *У јутро, у вече. Шест је дана, у које треба радити (Вук). Ко у младост стење у старост седе.*

§ 158. С локативом долази у у овим изразима: *Ду-кати у злату. Висок јунак, танак у појасу. У шали. У путу* га ситна књига стиже. Нит јој друге у *Ердељу* има — *У лепоти нити у доброти*¹).

ГЛАВА VIII.

Синтакса глагола

§ 159. Глаголи се по трајању радње деле на свршене (перфективне) и несвршене (императивне.) Несвршени (им-перфективни) глаголи могу се делити на *трајне* и *учестане*, ну ова разлика није баш тако важна, јер први не казују

¹) И с овим предлозима долази у црног. дјалекту мешан час акузатив час локатив. Пр.: А шиље је малој Гори Црној — *на рукама* Перу и Ђорђи. *На бијелу кулу* починуше. *Кад сам доша' у своме народу* (Његуш). *Ја сам био у земљу* проклету.

само трајање неке радње, него се и више пута узимају, да се с њима покаже неко често понављање радње, док се учестани често употребљавају и за трајну радњу.

§ 160. Пасивни се облик глагола прави помоћним глаголом *бити* и прошлим глаголским придевом пасивног облика оног глагола, који се мења. Пример: *бити хваљен-на-но*.

Презенс		<i>хвоће се</i>	
<i>Ја сам</i>	{ <i>хваљен</i>	<i>хваљен</i>	{ <i>сам</i>
<i>ти си</i>	{	<i>или на-но</i>	{ <i>си</i>
<i>он (она, -но) је</i>	{ <i>-на, -о</i>		{ <i>је</i>
<i>Ми смо</i>	{ <i>хваљени</i>	<i>хваљени</i>	{ <i>смо</i>
<i>ви сте</i>	{ <i>-не, -на</i>	<i>или -не-на</i>	{ <i>сте</i>
<i>они (оне, -на)</i>	{		{ <i>су</i>

Имперфекат: *бејаш или бех хваљен, на-но* и т. д.

Аорист: *бих хваљен* и т. д.

Перфекат: *ја сам био (ила, -ило) или био (ила-ило) сам хваљен (на-но)* и т. д.

Футур: *ја ћу бити или бићу хваљен*, и т. д.

Кондиционал: *ја бих био или био бих хваљен*.

Пасивни се облик у српском језику ретко употребљава. Као што је познато из § 112. 2-о, лице које ради долази уз пасивне глаголе у генитив с предлогом од ређе у инструментал (§ 93).

§ 161. Псвратни (рефлексивни) облик прави се, кад се активном глаголу дода енклитични акузатив повратне заменице *се*, која остаје у свима лицима и бројевима.

Презенс.

Ја се радујем	{ или	радујем се
ти се радујеш		радујеш се
он се радује		радује се
Ми се радујемо	{ или	радујемо се
ви се радујете		радујете се
они се радују		радују се

Имперф.: ја се радовах или радовах се, ти се радоваше или радоваше се и т. д.

Аорист: ја се радовах или радовах се.

Перфекат: ја сам се радовао или радовао сам се, ти си се радосао или радовао си се, он се је радовао или радовао се је; ми смо се радовали или радозали смо се и т. д.

Фут: ја ћу се радовати или радоваћу се и т. д.

§ 162. Повратни глагол: 1-о. у своме правом значењу показује, да се радња враћа на субјекат т. ј. на онога, који ради н. пр.: Ја се хвалим; ја се клањам, ја се јављам и т. д.

2-о. Назначује често прелаз субјекта у неко стање, коме он сам није узрок н. пр.: Будим се, рађам се, буним се, гасим се.

3-е. Назначује узајамну радњу више субје ата међу собом н. пр.: бити се, лубити се, карати се, походити се с ким.

4-о Има пасивно значење н. пр.: А синови царства изнађе се у таму најкрајњу (Вук). Владислав се кичковаше — Славан царској незгоди (Гунд).

Више пута дође уз овако употребљени повратни облик и име лица, које ради, те онда ово стоји у генитиву с предлогом од, као уз прве пасиве н. пр.: Него ће се још и други од њих кварити. Од њих на 30 пут се стави. (Гунд).

§ 163. 1-о. Кад повратан глагол има уза се имени предикат као допуну, он не стоји у акузативу него у по-

минативу или инструменталу; н. пр.: А вила се начини девојка. Ко се овцом учини курјаци га поједу. Види § 6. § 12.

2-о. Ако пак заменица не стоји у енклитичном облику се него пуном себе, глагол се не сматра повратним, и предикат иде по § 6. 2-о. у акузатив; примери: Познам себе крива. Не држах себе достојна, да ти дођем (Вук). (или у инструменталу § 12. 2-о.)

§ 164. Безлични глаголи (имперсонални) праве сложена времена с прошлим глаголским придевом активног облика у средњем роду и с глаг. бити н. пр.: Грмело је, грмело би, и т. д.

§ 165. Безлични глаголи немају субјекта; номинативи, који се по кад-кад с њима налазе, морају се сматрати као имени предикати. Тако н. пр. у изразима: Пренаде се, срамота га било. Срам те било. Било, као што се види, не мора се слагати са срамота и стид, него ове именице стоје уз-а-њ као предикати.

§ 166. Глаголи што значе: налазити се, требати, нестати, кад имају за субјекат реч што значи неку неодређену количину, постају непрелазни и та именица стоји у генитиву гартитивном; примери у § 64, б)

2-о Бити може се употребљавати као безличан глагол и онда значи имати, морати, моћи и односи се на какав глагол у неодређеном начину (§ 83, 1. 3. 4.).

3-е. глагол имати Кад је безличан значи бити, налазити се. Примери: Тамо има гора Ротанија, — И у њојзи кошут и јелена (§ 68, 2-о.). И у бухе жуц има.¹⁾

§ 167. 1-о. За радњу чији субјекат није одређен, меће се глагол обично у неодређени повратни облик н. пр.: говори се, зна се. За ону девојку прочује се до цара. Повичу, да се кнезу Стевану иде у помоћ (Вук).

2-о. Место овога облика налази се више пута и 3-е. лице множине активног облика без субјекта; н. пр.: Сина

1) Неки пут, али ретко имати задржавајући ово значење постаје личан глагол т. ј. слаже се с предметом: н. пр.: Имају тјелеса небеска и тјелеса земаљска. (Вук).

му одведе Младен у Бесарабију, а оданде га *пошљу* у Петербург (Вук). Ето *кажу*, да у Мисиру има на продају жита (Даничић).

IX ГЛАВА IX.

Употреба начина и времена у простим реченицама.

Индикатив (показни начин).

§ 168 Овај се начин употребљава, да се изложи нека радња.

§. 169. Презенс (садашње време) индикатива показује радњу, која се догађа онда, кад се о њој говори, или се иначе у свако доба догађа. За ово време употребљавају се обично несвршени глаголи н. пр: У царству турскоме ко гођ вјерује у свеца Мухамеда, он се *зове* и *јесте* Турчин, а ко није Турчин, он је *раја* (Вук). Бог не *суди* свакоме осми дан.

§ 170. Презенс свршених глагола употребљава се онда, кад се казује нека радња, која се често догађа н. пр.: А у висоцијех гора врхе — Најприје *огњени тријес удари* (Гундулић) Кад се јаки *наоружа* и чува свој двор, имаће је његово на миру; а кад *дође* јачи од њега и *надвлада* га, *узме* све оружје његово, у које се *уздао*, и *раздијели* што *отме* од њега (Вук).

§. 171. Имперфекат (прошло несвршено) се употребљава, да се искаже трајање или често понављање неке радње у прошлости; н. пр.: А за њим *иђаше* мноштво народа и жена, које *плакаху* и *нарицаху* за њим (Вук) Коњи око њега *једнако скакаху* и *сриштицаху* (Нар. прип.).

§ 172. Глагол *бити* у 3 л. ј. с неодређеним начином којег друга глагола казује, да је нешто требало (или није требало) учинити. *Бјеше ми* га давати докле *могах* хватати. *Бјеше брати*, а не спати! *Не бијаше робити* Пераст, мјесто гласовито!

§ 173. Кад казујемо да ће се што догодити одмах после садашњости, употребљава се аорист место футура. За бога брата молим те, *умрех* од жеђи, дај ми чашу воде. Ако тако урадимо, онда онога змаја *предобисмо*.

§ 174. Кад се неки прошли догађаји причају, и то без обзира на доба у које се налази онај што прича, глагол се меће у аорист (прошло свршено); н. пр.: *Расједе* се земља и *прождрије* Датана и *затриа* чету Аврамову (Даничић). *Испали* огањ *чету* њихову, и пламен *сжеже* безбожнике (Исти).

§. 175. Место аориста употребљава се често, особито у прози, презенс свршених глагола; па и несвршених кад су с оним помешани; н. пр.: Опда он *пољуби* мајку у руку, па *усједе* на коња и *отиде* у свијет (нар. приц.). Десеторица браће *пођу* у Мисир, сам Венијамин *остане* код оца (Даничић).

§ 176. Кад се прошли догађаји хоће живље да приповедају, употребљава се презенс. То бива особито у појезији (*презенс исторични*). Прим.: Лепа Мара на чардаку *спава*. — Код ње мајка, беле даре *слаже*. Књигу пише Жура Вукашине — Те је *шаље* на Херцеговину.

§ 177. Перфекат (прошло сложено) назпачује, да је радња у садашњости или према ком другом времену свршена, разликују се дакле сасвим од аориста. Овај излаже прошли догађај без икаквог одношаја на садашњост, док перфекат казује, да се нека радња свршила, али њене последице и *сада* трају. Тако н. пр.: *дођох* значи: долазак на место у време више или мање неодређено, дочим *дошао сам* значи готово то исто што и *сад сам овде*; *сунце зађе* каже се о заласку сунца, кад се прича о догађају, који се случио у ма које доба па и најдавније; *сунце је зашло* рећи ће се само за ноћ пре рађања новог сунца. Слични овима су примери: Дан *освану* и *ограну* сунце (неодређено доба). Устан' срце, *родило се* *) сунце. Пред Божић пуне

*) Енклитика је изоставља се често у овом времену еуфоније ради; тако се изоставља и после енклитике се као у овом примеру. У реченици: био један краљ, изостављено је је да се избегне понављање слога је.

су руке посла; жене су очистиле у кући све покућство и посуђе, људи су довели дрва за огрев; момак је осекао жарило, којим ће на Божић кресати.

§ 178. Перфекат несвршених глагола често се употребљава место имперфекта, као презенс свршених глагола место аориста; н. пр.: Сирота жена једнако је *жалила* за змијом и *плакала* (нар. прип.).

§ 179. *Плусквамперфекат* (давно прошло време) назначује догађај свршен пре неког другог прошлог догађаја; н. п.: Цар главом *бејаше изашао* и *поио* се на ону планину (нар. прип.). Једна у срцу успомена — Цару Осману *бјеше остала* (Гунд.).

§ 180. *Футуром* (будућим временом) се каже, да ће се неки догађај збити; н. пр.: А праведници *ће се веселити*, *радоваће се* пред Богом (Даничић). *Даћу* ја за твога сина девојку (Нар. прип.).

§ 181. У приповедању налази се кад-кад футур место аориста (или презенса свршених глагола); н. пр.: Отуда се поведе ријеч, како многи свијет помрије, у неколико дана; па *ће рећи* сестра мога пријатеља. . . . (Даничић).

§ 182. *Футуром* се изказује и неизвесност. н. пр.: *Биће му* око 16 година. *Имаће* до сто оваца.

Императив (Заповедни начин.)

§ 183. Овај се начин употребљава, да се искаже нека заповест, забрана, жеља, молба, савет. Појачава се често са *дедер*, *дете*, *нудер* и *дај* и т. д. Примери: *Утри* сузе од бијела лица. *Не стој*, куме, *не стој*, стари свате, — *Не гњев' те* нам гиздаве девојке. По Богу *да си* ми брат. *Да се* царство простре, *а нека* — Животи се наши *скрате* (Гунд.). *Нудер* *кажи* ти нешто.

§ 184. Са речцама *нека* или *да* и садашњим временом добија се и прво лице једнине императива, н. пр.: Ах *властите* ти државе — Од турскијех сила *бљуди*, — А ја *нека* *сред* кржаве — Рати *тјерам* народ *худи*. (Гунд.)

§ 185. Пре је служило 2-о лице једнине и место трећега лица н. пр.: *Буди воља твоја*. То се сачувало данас у неким изразима за поздрав, честитке, здравице и т. д.; н. пр.: *Помози Бог!* А сваке речи и помисли, да ј' у добар час!

§ 186. У причању, а особито у брзом излагању догађаја, меће се место аориста или имперфекта 2-о лице једнине императива и то за свако лице и број; н. пр.: *Онда седи* на коња па *терај* за њима (нар. прип.). Ја с' *примакни* он с' *одмакни*. А они *скачи* још већма и *вичи* колико игда могу, и *царај* се ножима, докле и крв потече; али опет никаква гласа ни одговора (Даничић).

§ 187. Императив у прошлом времену употребљава се, да се заповести или забрани даде јача сила н. пр.: *Да српска пушка за овда није цукла* више на Турчина *никако* и *нипошто* (Милутиновић).

§ 188. *Императив* се описује неодређеним начином неког глагола уз речи *немој*, *хајде*, *хајдете*; н. пр.: *Немој дирати*, *хајдете* учити.

Оптатив (жељни начин).

§ 189. Да се исказе жеља, чије испуњење не зависи од воље лица, коме се говори или о коме се говори (у честитањима, поздравима, благосиљањима, проклињањима и т. д.) меће се глагол у *оптатив*. Овај се начин прави, кад се узме прошли глаголски придев радног облика, те се без икаквог помоћног глагола дода субјекту, који је изречен или се подразумева, и слаже се с њим у роду и броју.

Тако н. пр. *оптатив* глагола *живети* гласи:

<i>Живео</i>	{	<i>ја</i>
	{	<i>ти</i>
<i>-ела-ло</i>	{	<i>он, -а, -о,</i>
<i>Живели</i>	{	<i>ми</i>
	{	<i>ви</i>
<i>-еле-ла</i>	{	<i>они, -е-а</i>

Примери: Добро *дошао*! Здрав *био*, кад си оздравио! Слава му Божја вазда *помогла*! Зашт г' удави? не *било* те мајци! Сарајево *ивало* не *родило*!

§ 190. Оптатив помоћног глагола *бити* може се изоставити; н. пр.: Куме, Марко, Бог ти помогао! — Твоје лице *св'јетло* на дивану! — Твоја сабља *сјекла* на мегдану! — Нада те се не *нашло* јунака — Име ти се свуда *спомињало* — Док је сунца и док је месеца. И у изразу: Тако т' коњу здраво путовати! изостављен је глагол *бити* са значењем *моћи*.

§ 191. У 3-ем лицу може се врло често употребљавати императив место оптатива, према вољи писца. Тако н. пр. може се сасвим добро казати: *Помози Бог!* и *Бог помогао!* У другом и првом лицу императива који је употребљен место оптатива, мора доћи речца *да*, *нека*; н. пр.: Здрав *да* си дете Николица.

§ 192. Кад се хоће изразити жеља, која тешко да ће се испунити, узима се садашње време с везом *да*; тако н. пр.: *Да* Бог *хоће*! *Да* је мени свилен појас! Место глагола *моћи* долази по § 83. 3-е. обично глагол *бити*; н. пр.: *Да* ми је чути, видети.

Кондиционал (погодбени начин).

§ 193. Овим се начином исказује каква радња, која се може догодити само тако, ако се испуни друга радња, која служи за погодбу. Дакле, погодбени начин долази само у сложеним реченицама, а где је у простим, ту се погодба подразумева, или је исказана у независној реченици; н. пр.: Дивне даре ја *бих* му *понел*. Ја *бих* ти је радо *дао*, али сам је *обрекао* Брку (нар. прип.).

§ 194. Погодбени начин глагола *бити* без икаквог глаголског придева, значи *хтети*, *желети* и томе слично н. пр.: *Би* ли мајко *каквих* *понула*? То бива особито онда, кад уз овај погодбени начин долазе придеви *ради*, *волији* н. пр.: *Рад* бих у тебе *служити*. Шта би сада

која најволија? — *Ја бих* млада сада *најволија*, — Да ја имам *ћердан* од *дуката*.

§ 195. По кад-кад служи погодбени начин, да се њим искаже радња, која се често догађала у прошлости н. пр.: *Како би Будљани на брдо изашли*, *одмах би се младеж на гумну ухватила у коло*, *па би мушкарци заијевали* (Вук).

ГЛАВА X.

Одрицање, питање, усклик.

Одрицање.

§ 196. Одрицање се исказује проклитичном речцом *не*, која се међе увек до глагола и не може се од њега одвајати никаквом речју, па ни каквом енкликтиком; тако се н. пр. каже увек: *не познајем га*, а никада *не га познајем*¹⁾.

У сложеним временима негативна речца стоји увек пред помоћним глаголом а не пред главним; н. пр.: *нисам видео*, *не бејаше знао*, *није био чуо*, *не ћемо рећи*, *не бисте писали*, *не би били дошли*.

§ 197. У императиву може се исказати одрицање речцом *не* или облицима *немој*, *немојмо*, *немојте* и инфинитом; тако се н. пр. може рећи: *не бој се* и *немој се бојати* *).

§ 198. Две или више негација у једном истом изразу, не дају афирмативно значење, шта више правило је, да у одреченој реченици не мора само доћи негација уз глагол,

¹⁾ С тога што *не* увек долази уз глагол, почели су га неки писци спајати с глаголом у једну реч, као да је сложена реч. Да то није тако, види се 1-о. из другог правила § 196, по коме се *не* одваја од главног глагола у сложеним временима; 2-о. што несвршени глаголи задржавају то своје значење, и кад је пред њима *не*; 3-е што има само два глагола, који су сложени са *не* и то: *нестати* и *недостати* и од њих се *не* ни у каквом облику не одваја.

*) Место инфинита може да стоји индикатив с претходним *немој* да н. пр.: *Немој да се бојиш*.

него и уз заменице и прилоге, јер би они иначе били неодређени. Пример: Други ни један *није* знао *ништа* (Вук).

Само кад је у реченици речица *ни* или *нити*, онда не треба других негација н. пр.: *Нити што* види, *ни* чује. Нити *кад* чита, нити *кад* пише.

Питање.

§ 199. Упитни изрази могу имати упитну заменицу или прилог. Ови стоје онда у почетку реченице. Пр.: *Шта ћеш? Где си?*

§ 200. Кад нема у упитном изразу ни упитних заменица ни упитних прилога т. ј. кад се просто пита, догађа ли се нека радња или не, тада се меће обично на прво место глагол, а кад је овај у сложеном времену, помоћни глагол. Помоћни или главни глагол у простим временима има по правилу за собом енклитичну речцу *ли*. Прим.: Ој сватови, драга браћо *јесте ли* здраво? — *Идете ли* сви заједно гором зеленом? — *Ира ли* вам коњ зеленко под ђувеглијом? — *Бије л'* му се бијело перје око калпака? *Јеси ли* ми ноћас починула?*)

У оваквим упитним изразима не могу долазити кратки енклитични облици помоћних глагола, јер ови, као такови, не могу стајати у почетку реченице. Само 3-е. лице једн. садашњег несвршеног времена глагола *бити* има пред *ли* увек краћи облик *је*, који тада добије оштар нагласак; н. пр.: *Је ли* закон гријех? (Вук).

§ 201. Ако је упитна реченица одречена, долази речца *ли* после глагола само онда, кад онај што пита очекује афермативан одговор; н. пр.: *Нећеш ли бити мио кад добро чиниш* (Даничић).

§ 202. Место *ли* могу се употребљавати речце *зар*, *једа*, *еда*, *једа ли*, *да ли*, *та ли*, *или*, особито кад се хоће

*) Треба разликовати кад речца *ли* значи *можда* и кад значи *или*, као у примеру: Ко ће дати за змију девојку, која *ли* ће девојка поћи за змију (нар. приц.)?

да искаже *чуђење*, те се очекује *противан одговор*. Ове речце добивају увек прво место. Прим.: *Зар сам ја чувар брата својега (Даничић)? Једа* и ви ко и Кристијани, — По двије руке нијесте имали? *Једа* и они нијесу људи? — *Једа* и у вас срце није (Гундулић)? *Еда ли* је Бог неправедан кад се срдѝ?*)

§ 203. У одговору на питања место афермативних и негативних речца *да, не* и т. д. понавља се често глагол упитне реченице у лицу и броју, који доликују. Прим.: „А могу ли је наћи“ запита он, а она му одговори: „*Можеш*, потражи је“ (нар. прип.). Ако је глагол у сложеном времену, само се понавља помоћни глагол; н. пр.: „Драга моја, јеси ли с' удала?“ — „*Јесам* драги, али за недрага.“

Усклик

§ 204. У реченицама за усклик стоји придев или прилог, кад се на њих односи усклик, на првом месту, а за њим долази или енклитика *ли* или датив етички (§ 81 3-е) Прим.: *Жесток* ли је лудани Јоване! *Лео* ти је ова ливада покошена! *Ала* си *ми* нарастао! Ал' је леп овај свет!

ГЛАВА ХІ.

О сложеним реченицама

§ 205. Више простих реченица могу се везати у једну *сложену реченицу приређивањем* и *подређивањем*.

1. *Приређивањем* (coordinatio) су сложене реченице, кад једна према другој стоје као засебни делови, *независни* једни од других. Те реченице могу бити везане једна за другу различитим свезама, или могу следовати једна за

*) Овакав смисао имају и питања с енклитиком *ли* кад почињу с каквом другом речи а не с глаголом; н. пр.: Добро ли дакле би мени смрт? (Вук).

другом просто без икаквих свеза. Н. пр.: Уз'о б' гусле, ал' ми дрхће рука; запев'о бих, али сам промука. Муж је бранич жене и детета, народ бранич цркве и племена.

2. *Подређивањем* (subordinatio) су сложене реченице онда, кад мисао казана у једној служи као допуна или додатак мисли или речи друге реченице. У реченици сложеној подређивањем разликује се *главна* и *споредна* реченица. *Главна* је она од које друге зависе и око које се оне нижу, а те се опет зову *споредне*. Н. пр.: Сељаци већ мисле (главна), да је он онемио (споредна). Тада ће се куповати њиве у овој земљи (главна), за коју ви кажете (споредна), да је пуста (споредна).

А. Приређене реченице.

§ 206. Приређене реченице могу бити: *својене*, *раздвојене*, *супротивне* и *(узрочне)*.

Својене су оне, које стоје просто једна за другом или су скопчане свезама: *и*, *а*, *иа*, (пак), *те* *тер*, и упитном речцом *ли*. Н. пр.: Он иште, *те* иште. Био један човек, *иа* имао једнога сина. Душа ми се разиграла, срећа ми је пропевала.

§ 207. *Раздвојене* су реченице, које стојећи једна до друге не чине целину, него искључује једна другу и није свака са себе. Оне су скопчане свезама: *или-или* *а-а*, *али-али* *ја-ја*, *јали-јали*, *ни-ни*, *нити-нити*; оне не стоје без свеза. Н. пр.: *Јали* отми, *јал'* за благо купи. *Ни* горе посјеци, *ни* без дрва дома дођи. *Ја* право, *ја* никако. *Или* купи халат, *ил'* остави занат.

§ 208. *Супротивне* су оне реченице, које казују мисао противну мисли других реченица. Оне стоје без свезе или су скопчане свезама: *а*, *али*, *ну*, *него*, (*но*). *већ*, *ама*. Н. пр.: Сан је лажа, *а* Бог је истина. То не било јарко сунце, *већ* то били брат и сеја. Не реси га ни сребро ни

злато, *него* крјепост и мантија црна. Вукашин чека на милост сина, на правцу Урош и домовина.

§ 209. *Узрочне* су оне приређене реченице, које казују *узрок* оне мисли која је исказана у претходној реченици. Оне су скопчане свезама: *јер, што, бо* н. пр: Није ти дошао, *јер* није знао да си у граду. Не могу је дати, *што* сам је већ другом обрекао.

Б. Подређене реченице.

§ 210. Оне добијају назив од свеза, које су пред њима, према томе могу се поделити на:

Објективне, намерне, погодбене, упоредне, допусне, и времене.

Неке се подређене реченице могу почињати *релативном* (савезном) заменицом или прилогом место свезом; оне се онда зову *релативне* (савезне).

Објективне реченице.

§. 211. Кад се овим реченицама исказује садржај неког говора, мисли итд. у опште радња чулима схваћена, глагол иде у индикатив и то оног времена, у коме би стајао, кад би реченица била независна, без икаквог обзира на време глагола главне реченице; н. пр: Цар га *стане* увјеравати, да то *није* на каква шала ни пријевара (Вук). Сви су у двору *мислили*, да *ће* га *извући* мртва из собе (нар. прип.).

§ 212. Кад се споредном реченицом нешто пита (*зависно питање*), конструкција је иста, као кад би то питање било независно; н. пр: Па га запита, *откуда је* и *куда је* *наумио*. (нар. прип.). Запита их, *ко су они* (нар. прип.) А ти своје дете упитај, — *Гђи ли се до Бога икога*. Запита га, *еда ли има што за јело*.

§ 213. Кад глагол главне реченице назначује неко осећање, место свезе *да* може се употребљавати *где*; н. пр.: А кад *виде*, *где* *војводе* *ћуте*. Види моја ока, *где* се пече кока.

§ 214. Кад глагол главне реченице значи : *хтети, желети, заповедати, молити, кумити*, итд. и у опште кад споредна реченица показује неку радњу, која ће да буде, глагол долази у презенс индикатива или кондиционала *), место свезе *да, може* доћи и *нек* или *нека*. Прим. : Па јој рече, да се *склонч* мало за врата (Нар. прип). На то му реку отац и мајка, да *би* он сам себи *изабрао* девојку (Нар. прип.).

§ 215. Кад у главној реченици има глагол, који изражава страх или сумњу, глагол споредне реченице долази у индикатив или кондиционал с претходном свезом *да* и негацијом *не*, и то кад се онај, који говори или пише, боји да ће се нешто непријатно догодити, што није рад да се догоди. Кад се пак неко боји, да се нешто *не* догоди, што би желео да се догоди, споредна реченица има исту конструкцију као зависно питање, а глагол дође у фатур индикатива без негације ; н. пр. : Бојим се, да га не видим *или* да га не бих видео (желим, да га *не* видим). Бојим се, *хоћу* ли га веће *игда видети* (желим, да га видим).

Намерне реченице.

§ 216. Овим се реченицама казује циљ или намера оне радње која је исказана у главној реченици. Глагол долази у садашње време показног начина (или у погодбени начин) са свезом *да* или *нека*. Свеза *еда* или *једа* каже, да успех циља или намере није извешан. Прим. : Иде брату у другу одају, — *Да он буди* брата Драгутина. Казуј гробље, где је укопана — *Да ја видим* и мртву девојку. Остави ти ону грађу, *нека стоји* на свом месту (Вук). Жалићу се цару у Стамболу, *да би* царе тебе *погубио*. Него ходи, прокуни ми овај народ, *те да бих* му *одолио* и *погубио* га (Даничић).

§ 217. Кад је намеру тешко постићи, меће се глагол у погодбени начин с претходном негацијом *не*, а после

*) Видећемо доцније, како у многим случајевима место садашњег времена индикатива може стајати погодбени начини.

глагола стоји енклитика *ли*; н. пр.: Он продаје девет винограда, — *не би ли се одужио* дуга. Онда и трећи син пође у лов, *не би ли браћу нашао*. (Нар. прип.)

Погодбене реченице.

§ 218 Ове се реченице састоје из два дела : из погодбе и последице. *Споредна* реченица казује *погодбу* а главна *последницу*.

Код ових реченица три су случаја могућа, т. ј. погодба се може сматрати : 1-о извесна н. пр.: *Кад дође, јавите ми; видећу, кад узмогу*; 2-о могућа н. пр.: *Ако дође, јавити ми; видећу, ако узмогу*; 3-ће немогућа н. пр.: *Да је дошао, био бих га нашао* (али није дошао, па га нисам нашао).

§ 219. Као што се види из горе наведених примера, у првом случају глагол споредне реченице, у коме је исказана погодба, стоји у индикативу презенса са свезом *кад*, у 2-ом са свезом *ако*, у 3-ћем са свима временима индикатива и са свезом *да*. Примери за 1-и случај : *Иди с Богом, кад ми помоћи не можеш* (Нар. прип.), *Кад умире* под прстен девојка, — *Не копа се у то ново гробље*. 2-и случај; *Ако ти још што каже, опет дођи овамо к мени* (Нар. прип.). 3-и случај : *А и да знам, не бих ти казала* (Нар. прип.). *Да коме кажеш, тај би одмах умр'о*.

Примедба. Место индикатива може се употребљавати и кондиционал, те онда и у последња два случаја може доћи свеза *кад*; н. пр.: *Ако (кад.) бих те Али бегу дала*, — *Али-бег је поносита глава*. *Кад (да) би знала* мушка глава. — *Што је ником воде пити*, — *Нигда не би ником шила*.

Што се пак тиче времена у главним реченицама, које казују последицу, треба приметити, да у првом случају може доћи свако време индикатива или императив, у другом понајвише футур или императив, а у трећем погодбени начин.

Допусне реченице.

§ 220. И овим се реченицама исказује нека погодба, но оне се у томе разликују од погодбених, што се радња главне реченица догађа сама за се, није дакле зависна од погодбе.

§ 221. Кад се радња главне реченице догађа или ће се доиста догодити, глагол се споредне реченице меће у индикатив са свезама *ипрема, ма да, сасвим да, и ако, акоипрем*; н. пр.: *Познао бих га, ипрема га нисам никад видео. Ако је и рђаво време, путници путују.*

§ 222. Ако се само претпоставља, да се радња може догодити, глагол допусне реченице меће се: 1-о у погодбени или показни начин са *да, и ако, и баш*; н. пр.: *Дај ми, Боже, од срца порода, да би и љута змија била* (Нар. прип.). 2-о у оптатив са *макар, ма* н. пр.: *Макар ни један не дошао, доћи ћу ја.*

§ 223. Глагол допусних реченица, долази у оптатив без икакве свезе, да се искаже, да је главна радња независна од сваке погодбе: *Јео не јео, пио не пио, терао не терао, нећеш га стићи* (Нар. прип.). Ти се *шалио* или не *шалио*, ја сам за истину примио (Вук). *)

Упоредне реченице.

§ 224. Ове реченице назначују неко поређење. стоје скоро увек у индикативу и почињу се везама: *него но* или *него* (но) *што, како (као, каоно, кано) да*, н. пр.: *Боље ми је, него сам се надао. Скочи Марко, кано да се помами*

Времене реченице.

§ 225. Овима се казује време, у које се догодила радња главне реченице. Глагол долази у индикатив, и то

*) Оптатив глагола бити (у 2-ом лицу) с инфинитом долази у неким изразима, да се искаже нека погодба, која се није догодила, после које се подразумева главна реченица. Прим. *Био рват на Косову. Ти не био продавати кума. Место оптатива налази се и имерефекат глагола бити: н. пр. беше пре рећи. В. примедбу уз § 172.*

оног времена у коме би стајао, кад би реченица била проста и независна н. пр.: Он, *кад изиђе пред царску кћер*, мало се збуви и поплаши (Нар. прип.).

§ 226 Кад је радња будућа, меће се прошли футур н. пр. Кад *пођемо* лијегати ја ћу извадити кључ из врата (Нар. прип.). *Ни пошто не отварај*, док не *дођеш* кући. Кад *будеш видео*, врати се.

Релативне ^(савезне) реченице.

§ 227. То су оне споредне реченице, које се почињу релативном заменицом *који-а-е* (и *што*), и оне, што се почињу релативним прилозима: *куда*, *одкуда*, *како* и т. д.

§ 228. Кад ове реченице показују неки реалан догађај, глагол долази у индикатив; н. пр.: Свога брата метни на бусију — *Одкуда* ће Арслан ударити. Онда отиде и сврши, *како* му је казала (Нар. прип.).

§ 229. Ако релативна реченица назначује радњу, која се само претпоставља, да се може догодити, тако да се релативна заменица може заменити неодређеном заменицом с погодбеном свезом *ако*, *да* и т. д. глагол може да стоји у погодбеном начину, и то по правилима наведеним за погодбене реченице. Примери: *Који* (ако ко) *љепши сан усни*, нека поједе све (Вук). *Ко* (ако ко) *добуде* тву љепоту, — Придобиће мене истога (Гунд.). Човек, *у којег* би (ако би у неког човека) на кожи тијела његова био оток или краста или бубуљица, нека се уведе **к** Арону свештенику (Даничић).

ГЛАВА ХП.

Употреба глаголских имена.

Инфинит (Неодређени начин).

§ 230. Инфинит у српском језику не постаје никако именицом као у латинском, грчком, немачком, талијанском и т. д.; за то српски језик има глаголска имена, која ка-

зују у мисленом облику радњу, особито она с наставком *је*; н. пр.: *живљење, трошење, одлазак*.

§ 231. С тога у српском јези у не може нигде стајати инфинит с каквим предлогом, као што се налази код неких писаца дубровачких и модерних, који употребљавају инфинит са *за* или *без*, јер је то код првих италијанизам, код других германизам. Тако се код Ђорђића налази: Бјеше се подигнуо из нова с војницима *за тражити* (место да тражи) њега. *)

§ 232. Где је дакле инфинит у туђим језицима с каквим предлогом, ту код нас стоји:

1-о. Или прост инфинит: *Дођох те видети*.

2-о. Или апстрактна именица, којом се показује радња: *Девојка за удају*. Никоше из земље свакојака дрвета *лијепа за гледање* и добра за *јело*. (Даничић).

3 е. Или каква перифрастична реченица, која може бити: а) објективна; н. пр.: *Каже, да је видео* (*Er sagt sie gesehen zu haben*. Il dit de l'avoir vu) а) узрочна н. пр.: *Сад се обрадује где је убио* (*getödet zu haben; avoir tué*) златоруна овна (нар. пр.); в) упоредна; н. пр.: *Не суди, пре него видиш* (*avant d'avoir vu*); г) намерна (§ 216).

§ 233. Инфинит се употребљава:

1-о. Кад се он сматра субјектом реченице, у којој је предикат безличан глагол, или придев у средњем роду са споном; н. пр.: *Треба војевати*. Добро је *засвирати* па и *за пѧс задести*. — Ако је инфинит глагол *бити*, онда он има уза се још једно име у *номинативу* а често и у *дативу* или *инструменталу*; н. пр.: Боље је и *рањену* (рањен) него по све *убијену* (убијен) *бити*. Ласно је покрај чаша *јунаком бити*.

2-о. Кад зависи од неких глагола. Овде треба разликовати да ли је субјекат глагола, од кога зависи инфинит онај исти, што и субјекат инфинита, или је други. Суб-

*) Треба се такођер чувати употребљавања *без* са показаним начином и свезом *да*; не ваља дакле рећи: *Не суди без да видиш*, већ *не суди пре него видиш* или *а да не видиш*.

јекат је глагола и инфинита исти онда, кад ти глаголи значе: *почети, наставити, свршити, научити* и после њих мора доћи само инфинит; глаголи што значе: *хтети, желети, волети, намеравати, моћи, мети, знати, морати, поћи* и остали глаголи кретања, могу стајати с инфинитом или с погодбеним начином и свезом *да**). Примери: Старија двојица *стану* путем једнако *ружити* најмлађега и *смејати му се* (Нар. прип.). *Јездит* црнац не *престаје* (Гунд). Цар *зжели дознати* (Нар. прип.). Овамо не можемо ништа *учинити* (ист.). Идем сејо у Косово равно, — за крст часни крвцу *пролијевати*.

Кад субјекат инфинита није исти што и субјекат глагола од кога инфинит зависи, онда субјекат инфинита стоји у акузативу, или, ако је реченица одречена у генитиву. Такви су глаголи: *видети, чути, осећати*, и т. д; н. пр.: Да ти мене *стара* учиш плакати? Помогох *те* *обући*. И пусти је *ружу брати*. Даље могу долазити с инфинитом, чији је субјекат у дативу, и глаголи што значе *учини, присилити дати*; н. пр.: Чини, куд прође, *посажнути* свакој зелени (Ђорђевић). Дај ми *казати* (Његуш).

3-е. После неких именица н. пр.: *жеља видети, време је путовати, страх изгубити*.

4-о. После придева који значе; *вешт, кадар, достојан, готов, задовољан, навикао, дужан*, н. пр.: Ми смо *кадри управљати* градом. Ја нијесам *достојан* њему обуће *попијети* (Вук). Он је био *дужан старати се*, да га оправда (Вук). Сем тога у овим и сличним изразима: *леп видети, мио чути, слadak јести*.

Партиципи (Глаголски придеви и прилози).

§ 234 Садашњи и прошли глаголски прилози служе, да ближе објасне радњу глагола главне реченице, па ако се та радња догађа у исто време с радњом, која се њим исказује, долази партицип презенс, ако се радња главне

*) Кретање се може и да подразумева н. пр.: Рано *рани* туркиња девојка, — На Марици *белити* платно.

реченице догађа после радње исказане партиципом, онда стоји партицип перфекат активни.

Прим: Он удари другим путем *молећи се* Богу, да му да добру срећу (Нар. прип.) А Петар *уоставши отрча* ка гробу, и *наткучивши се видје* само хаљине где леже, и *отиде чудећи се* у себи, шта би (Вук).

§ 235. Партицип перф. акт. II радног облика употребљава се за образовање прошлих сложених времена и погодбеног начина.

§ 236 Има случајева да се партицип презенс употребљава атрибутивно као придев такви су: *врућ, могућ, држећ, текућа* (вода) *теглећи* и *будући* н. пр.: *Врућа* вода; сви *могући* примери; *будућа* поколења.

Исто се тако употребљују као придеви ови парт. перфект. II. *остарео, врео, зрео, зарђао, огрејало, остали смео, мрзли изнемогао, труо, увео*. Овако се обично употребљавају глагол *неутрални* и *непрелизни*.

Г Л А В А Х I I I I.

О реду речи.

§ 237. Српски је језик богат облицима, с тога је и намештање речи у реченици готово исто тако слободно као у грчком и латинском језику.

При свем том треба пазити на нека правила; тако н. пр.: Предлози морају увек долазити пред име с којим се слажу (сем оних што могу после њега доћи, као *ради*); негација *не* стоји пред глаголом, на који се односи; упитне и савезне заменице (и прилози) међу се увек у почетку реченице, само могу пред њима стајати предлози, од којих оне случајно зависе. *Кога* си видео? *На кога* си се угледао? *Где* си био?

§ 238. Особиту пажњу захтевају правила о *енкли-тикама*:

1-о. Ове речи добијају већим делом друго место у реченици, или, пред њима може стајати само једна реч. Само кад се реченица почиње каквим предлогом или негацијом *не*, тад после њих долази име или глагол према правилима горњег §, те енклитика заузима онда треће место. Везе *и*, *а*, *ни*, *та* немогу стајати одмах до енклитике. Прим.: Истина је, љубичице. — Да си цвет над цветовима, — А и још би лепша била, — Да ти није мала мана, — Што је теби крива глава. Онда ће доћи сви грађани и гледаће и дивиће се (нар. прип.).

2-о Ако има више енклитика у једној реченици, онда прво место добијају везе *ли*, *бо*, за тим долазе глаголи (*са̄м*, *си*, *смо*, *сте*, *су*, *ћу*, *ћеш*, *ће*, *ћемо*, *ћете*, *ће*; *бих*, *би* и т. д.) н. пр.: Ја *бо сам* видео. *Коли ће ти* уливати милости (Његуш)?

3-е. Треће лице синг. (*је*) глагола *бити* добија увек последње место; н. пр.: Што *ли те је* поплашио? Заиште све што *му је* требало (Бук).

4-о. Кад је више заменица у различитим падежима, онда генитиви и дативи стоје пред акузативом; између више датива треба да долази на прво место датив етички, (§ 81. 3-е) н. пр.: Ко *ће ти се* за гријех кајати (Његуш)? Бојиш *ли га се*? Кад *ми те* видеше обеселише *ли ми ти се*?

5-о. Код усклика датив је етички заменице другог лица (§ 205) на првом месту; н. пр.: Леп *ти ли је*! Чудан *ти сам* ноћас сам уснио! Ја̄ Ненаде моје јарко сунце, Рано *ти ми ти* беше изашло ...

§ 239. Да не говоримо по наособ о фигурама граматичким, додаћемо овде, да се сем елипсе, коју смо навели у примедби § 177. 1. налази још често *илеоназам* неког предлога који се понавља испред више именица, које се међу собом слажу, али само у појезији и у документима.

Примери. Ој *на брду на борову бор* се зелени. *Испод бела испод* града Будима.

Додатак

Интерпункција (писмени знаци).

§ 240 Интерпункција нас учи делити делове говора, који међу собом немају присне везе, и с нарочитим знацима одређивати односе, у којима се ти делови налазе једни према другима. Поред тога они показују, где се мора причитању застајивати гласом, где га дизати и где га спуштати. те да онај који чита и онај који слуша може разумети смисао садржине.

Главни су знаци ови: запета (,) тачка и запета (;), две тачке (:), тачка (.), знак питања (?), знак чуђења (!).

Поред ових има и ређих а то су: цртица (—), заграда () наводнице („“) знак уздржавања (....), апостроф (').

§ 241 1-о. *Запетом* се одвајају речи које у реченици врше једнаку функцију као: подмеци, прироци и њини додаци, као и краће реченице н. пр.: његова браћа, стричеви, кућани и сељаци слушају га. Он је био стар, частан, добар и вредан. Имао је свога овчара, говедара, коњушара и свињара. Дођох, видех, победих.

2-о. Ако су те речи спојене свезама, запета се не пише н. пр.: Милост и мир и љубав нек вам се умножи.

3-е. Али ако се свезама а нарочито с *а* и *и* везују реченице, мора се пред њих метнути запета; н. пр.: А сад донесе младо теле, *и* нареди, *те* се зготови.

4-о. Запетом се одвајају приређене, подређене и уметнуте реченице; н. пр.: Ко није лењ, нађе шта ће радити. Но питају, кога сам заната. Немарна рука осиромашава, а вриједна обогаћава. Корен јој је од сувога злата, гране су јој дробнога бисера. Зар је то, *запита он*, ваш брат?

Напомена. ~~Не~~ одвајају се запетом реченице савезне (са *који* *које* *која* или *што*), које ближе одређују реч на коју се односе н. пр.: *Живот који* водите, није за похвалу. Благо *онима* који су чистог срца. Само ако је *истина што*

кажеч. Али ако оне објашњавају реченицу а не једну реч, онда се одвајају н. пр.: Речи, које вам рекох, дух су.

5. Апозиција одваја се увек запетама: Ја их јесам, момче, ухватило. Али Туре, Гавран-ага, већ три ноћи нема санка.

6. Придев који стоји после именице, и замењује реченицу, одваја се запетом н. пр.: Човек, од природе слаб, изумио је машине, да умножи своју снагу.

7. Додатак у имверсији, одваја се запетом: У свакој ствари, треба гледати на крај.

8. Речи којима се неко призива, апострофира одвајају се такођер запетом: Ој ти зоро, што по гајиш миле песме. Мој мили пријатељу, ја се надам, да ћеш ти успети. Верујте, господине, да је тако.

9. Кад се једном речи одговара на питање, она се одваја запетом н. пр.: Је си ли му казао? Јесам, и надам се да ће извршити вашу поруку Исто тако и речце *да, не. Не*, Бог вас неће оставити.

Тачка и запета.

§ 242 Она служи да одвоји међу собом а) приређене подуже реченице б) оне које су у великој опреци једна према другој или показују неку велику разлику у смислу. в) Оне у којима има реченица̂ већ одвојених запетом. Примери: а) Кад ме је отац у цвету година за проседа Стевана дао; кад му је предео Северина поклонио; кад је уздарје ово сјајношћу других драгоцених ствари надвисио; није могао помислити, да ће му кћи остати постидна б) Језик је праведников сребро одабрано; срце безбожничково не вриједи ништа. в) Дакле, чуј свети патријарше, глас народа нашега; прихвати нашу понуду, узнеси се над обичне људе; узвиси се међу изванредне духове.

Две тачке.

§ 43. Две се тачке употребљавају: 1-о кад се предходна мисао хоће да објасни, потврди или допуни н. пр.:

Бићу искрен: ја сам се врло мало користио лекцијама, и био сам врло лењ ученик. Умереност, весеље, рад: ето, то су три најбоља лекара.

2 о. Кад се наводе туђе речи онако, како их је дотични изговорио или написао; н. пр.: Рукох му: зло ћеш проћи, ако наставиш како си почео.

3-е Када се нешто набраја или ређа и то обично после речи: *као, на иле, иименце*. Даћу ти све што заиштеш: сребра, злата и камења драгога.

Тачка.

§ 44 *Тачка* се меће после једне или више реченица којима се исказује цела мисао. Примери: Лаж је најгора од свију мана. Ја овако не могу живети, него идем у свет, да учим какав занат.

Још се тачка употребљава кад се нека реч скрати н. пр.: *госи.* (место *господин*), и т. д. (место *и тако даље*) прид. (место *придев*).

Знак питања.

§ 245 Овај се знак меће на крају сваке реченице, којом се нешто пита; н. пр.: Ој сватови, драга браћо, јесте ли здраво? Шта кажете? Куда ћемо?

Напомена. Кад после упитне реченице, дођу изрази, *рече он, одговори он* и њима слични, знак се питања меће пред њих. Која те срећа к нама довела? рече му он. Шта сам урадио, па да ме истерају? кукаше јадни изгнаник.

Кад се ниже више упитних реченица, знак се питања меће после сваке; н. пр.: Одакле долазиш? Какво ли нам добро носиш?

Знак чуђења.

§ 246 *Знак чуђења* долази после појединих речи или реченица, којима се исказује силно осећање, жалење, узбу-

ђење, клетва, страх, ужас, као и после вокатива, нарочито ако је он у почетку. Н. пр.: Изиди амо, делијо! Не уздај се у силу човечију! Ох! како вас жалим! Ала је то лепо! Поштована господо!

Напомена. Само после *о* не долази знак чуђења, него он стоји после једне или више речи које долазе за њим, н. пр.: О жалости моја! О ви моји анђели, три небеске војводе, сиђох с неба на земљу!

Цртица.

§ 247 Она се меће, кад се хоће да положи већа сила на поделу прве и друге половине сложене реченице или периоде. Н. пр.: Онда он начини на сред пута крчму, да сваки путник, који ту сврати, бадава руча — па да сваки мора приповедати шта је радио у своме животу.

Она стоји још у дјалогу, да се покаже промена лица, које говори: — Па добро, хоћете ли, да вам кажем отворено? — Хоћу. — Онда чујте.

Заграда.

§ 248 Заградама се заграде речи у средини говора, које немају свезе с правим смислом реченице, него се као уметнуте раздвајају од других речи. Поред тога њима се заграђује реч, која другу неку реч објашњава: Синко! Ја ти на то не умијем ништа казати, него иди Премудроме (т. ј. Соломону). Кућа, у коју је он ступио као удео-ник и која беше у једној приморској вароши (где је и цео овај догађај био), радила је са западном Инђијом.

Насоднице.

§ 249 Ове се употребљују, кад се наводе нечије речи у писању онако, како их је он сам изговорио, да се одвоје од других. Оне се међу у почетку и на крају тих речи. Прим: „Дај ми лећа, гладан сам!“ рече Исак

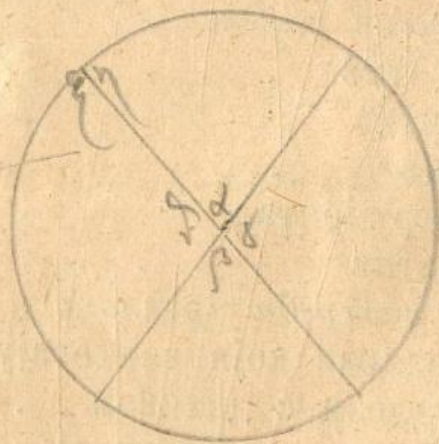
Јакову, а Јаков му одговори: „ја хоћу, ако ћеш ми продати старештво.“

Знак уздржавања

§ 250. Њим се означава прекинут или недоречен говор услед ненадног узбуђења, или када се навлаш нешто прегуткује: Не дајте! Паде . . . Боже . . . — Ћутите, или ћу ја

Аистрсф

§ 251. Он стоји место каквог избаченог гласа, и то нарочито у песмама. Примери: Јеси л' чуо што причају људи? Остав' сабљу, да је Бог убије! Скин' оружје.



Примедба. Расприву о ентимолошком фонетичком правопису, што с_а налази на крају Будманове синтаксе, кисмо превели, јер смо је сматрали з_а излишну, пошто је то питање у корист фонетике већ давно решено.

ПРЕГЛЕД

СТРАНА

Предговор	3
К трећем издању	5
Глава I <u>Одредба појединих делова реченица</u>	7
Глава II <u>Слагање делова реченице</u>	9
Глава III <u>Синтакса именица и придева</u>	11
Глава IV <u>Синтакса заменица</u>	14
Глава V <u>Синтакса бројева</u>	15
Глава VI <u>Употреба падежа</u>	18
„ Самостални падежи	„
„ Номинатив	„
„ Вокатив	19
„ Зависни падежи	„
„ Акузатив	„
„ Генитив	22
„ Датив	29
„ Инструментал	31
„ Локатив	34
Глава VII <u>О употреби предлога</u>	34
„ I-о Предлози који захтевају генитив	34
„ II Предлози с дативом	43
„ III Предлози с акузативом	44
„ IV Предлози с инструменталом	45
„ V Предлози с локативом	45
„ VI Предлози с генитивом и дативом	46
„ VII Предлози с генитивом и локативом	46
„ VIII Предлози с акузативом, инструменталом и локативом	„
„ IX Предлози с акузативом и с локативом	50
Глава VIII <u>Синтакса глагола</u>	55
Глава IX <u>Употреба начина и времена у простим реченицама</u>	59
„ Индикатив	„

	„ Императив	61
	„ Оптатив	62
	„ Кондиционал	63
Глава X	<i>Одрицање, питање, усклик</i>	64
	„ Одрицање	64
	„ Питање	65
	„ Усклик	66
Глава XI	<i>О сложеним реченицама</i>	66
	„ А. Приређене реченице	67
	„ Б. Подређене реченице	68
	„ Објективне реченице	68
	„ Намерне „ „	69
	„ Погодбене „ „	70
	„ Допусне „ „	71
	„ Упоредне „ „	71
	„ Времене „ „	71
	„ Релативне „ „	72
Глава XII	<i>Употреба глаголских имена</i>	
	„ Инфинит	72
	„ Партицип	74
Глава XIII	<i>О реду речи</i>	75
	„ Додатак	77
	„ Интерпункција	77
	„ Преглед	



